

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER
Dodiplomski visokošolski strokovni študijski program Management

Diplomska naloga
ODNOS DO DENARJA SKOZI ZGODOVINO

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
UNIVERSITÀ DEL LITORALE
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER
FACOLTÀ DI MANAGEMENT DI CAPODISTRIA

Datum: - 3 -10- 2006

Sektor	Številka	Priloge	Vredn.
DEF.	12449		

2. DN.

Mentor: doc. dr. Tonči Kuzmanič

KOPER, 2006

JAKOB HUDINA

POVZETEK

V nalogi sta obravnavana odnos do denarja in vloga denarja od njegovih začetkov do sodobne civilizacije. Za raziskovanje je uporabljena subjektivna opisna metoda, ki raziskuje razvoj denarja skozi zgodovino ter njegove družbene in psihološke aspekte. Cilj raziskave je določiti smisel denarja tako na ravni posameznika kot tudi družbe. Rezultati preučevanja kažejo, da je denar skozi zgodovino postal poglavitno gibalno v človeškem življenju, ki vpliva na odnos do vseh elementov obstoja, zato je za uspešno delovanje človeka razumevanje denarne vloge ključnega pomena. Ta temelji na doseganju neskončnega števila različnih ciljev, razen enega, da bi denar sam postal cilj.

Ključne besede: denar, odnos do denarja, zgodovina denarja, filozofski vidik denarja, družba in denar.

ABSTRACT

Attitude towards money and its role from the beginning to the modern civilization is the main research problem in this work, which is written in subjective style of writing. Research begins with the development of money through history and then concentrates on psychological aspects of money. The goal is to determine the essence of money on personal and social level. The results show that money became the main point of movement in human life that affects all elements of existence. That's why it is so important to fully understand its role. The essence of money is to achieve numerous goals, except one, being a goal itself.

Key words: money, attitude towards money, money history, philosophical aspect of money, society and money.

UDK : 336.74: 330.1: 94 (043.2)

VSEBINA

Uvod	1
1 Zgodovinski vidik denarja	3
1.1 Razvoj denarja – inovacija v zgodovinski luči	3
2 Stara Grčija	4
2.1 Arhaično obdobje	4
2.2 Klasično obdobje	5
2.3 Helenistično obdobje	5
2.4 Grški geniji	6
2.5 Odnos Grkov do denarja	7
2.6 Širitev trga	7
3 Rimsko cesarstvo in prezgodnja »smrt« denarja	8
3.1 Zasičenost vlade	9
4 Pot v srednji vek	11
4.1 Križarske vojne	12
4.2 Vitezi Templarji – prvi bankirji	12
4.3 Vzpon italijanskih bankirjev	13
4.3.1 Moč bančnega denarja	15
4.3.2 Propad italijanskih bankirjev	15
5 Protestantizem	15
5.1 Kapitalizem in religija	16
6 Odkritje novega sveta	17
6.1 Zakladi Amerike.....	17
6.2 Srebrni most	17
7 Papirnati denar in nova kultura	18
8 Plastični denar	20
9 Elektronski denar	20
10 Filozofski vidik denarja	21
10.1 Vrednost	21
10.2 Menjava kot oblika življenja	22
10.2.1 Vrednost objekta v menjavi	22

11 Analiza nature denarja	23
11.1 Denar in njegov karakter	23
11.2 Vrednost denarja kot substance	24
11.3 Razvoj simbolnega karakterja denarja	25
12 Denar in načini uporabe	26
12.1 Denar kot primer čistega sredstva v neomejenem številu uporab	26
12.2 Denar in družbeni položaj	27
12.3 Prehod funkcije denarja od čistega sredstva do cilja	28
12.3.1 Pohlep in materializem	29
12.3.2 Absolutna ekonomska vrednost	30
12.4 Asketska revščina	31
12.5 Krščanski asketizem	31
12.6 Islamski asketizem	32
12.7 Budistični asketizem	32
12.8 Kvantiteta kot kvaliteta denarja	33
13 Denar kot ekvivalent osebnih vrednosti	33
13.1 Denarna kazen za umor	33
13.2 Plačilo za nevesto	34
13.3 Povezava med denarjem in prostitucijo	35
13.4 Podkupovanje	36
13.5 Primerjava med osebnimi dosežki in denarnim ekvivalentom	37
14 Družba in denar	38
14.1 Denar in odnosi med ljudmi	38
14.2 Odnos do imetja	39
14.3 Denar in oblike združevanja	40
14.4 Prevlada matematičnega razmišljanja nad emocionalnim kot posledica denarne ekonomije	41
Sklep	43
Literatura	45

UVOD

Denar je resničnost, stalen spremljevalec vsakdana. Življenju daje poseben ritem, slog, ustvarja človekov pogled na svet in njegovo mesto v njem. Kot študenta teorije o managementu, katerega primarni cilj je nenehen razvoj podjetij in večanje dobička, me je vedno zanimal tudi vpliv denarja na ravni posameznika, zato sem se odločil za diplomsko nalogo, ki preučuje odnos do denarja.

Diplomska naloga temelji na sledečih raziskovalnih vprašanjih: razvoj denarja, vrednost in natura denarja, materialna in simbolna vrednost denarja, denar in družba ter optimalen odnos do denarja. Tematsko je razdeljena na dva dela. Prvi raziskuje zgodovino denarja in njegovo pot od primitivnih začetkov, kot konkretnega merilca ter predstavnika vrednosti, do razvoja v abstraktno silo, ki oblikuje politične, družbene ter ekonomske aspekte dužbe. Drugi del obravnava različne elemente odnosa do denarja, vpliv denarja na posameznika in psihološki ter filozofski pomen denarja.

Pri izdelavi naloge sem uporabil metodo preučevanja sekundarnih podatkov oz. literature, s katero sem raziskal in primerjal različne teorije in poglede o razvoju in vplivu denarja. Gre za opisno raziskavo s subjektivnim relativističnim raziskovalnim pristopom. Upam, da bom z raziskavo uspel pozicionirati pomen denarja in oceniti njegov vpliv na soustvarjanje in sooblikovanje človeškega življenja. Moja začetna misel oz. teza, ki jo bom z raziskavo oz. rezultati potrdil ali ovrgel je, da denar nima bistvenega pomena na kvalitetno življenje in delovanje posameznika, saj predstavlja izključno sredstvo za materialno zadovoljitev potreb, ne pa tudi ostalih. Upam, da bom z nalogo izčrpno raziskal to trditev in tako pripomogel k globljemu razumevanju vprašanja o vlogi denarja in njegovega smisla.

1 ZGODOVINSKI VIDIK DENARJA

1.1 Razvoj denarja – inovacija v zgodovinski luči

Kronološko gledano se je denar najprej pojavil na Kitajskem, njen miniaturni tool money¹ je bil v uporabi že v 2. tisočletju pr. n. št. Glede kvalitete, širokega spektra uporabe in vpliva na ostali svet pa za rojstvo kovanega denarja velja kraljestvo Lydie, današnja zahodna Turčija.

Kralji Lydie so prepoznali potrebo po majhnih in lahko prenosljivih predmetih, ki bi bili vredni toliko kot nekajdnevno delo ali del kmetove žetve. To vlogo so najprej opravljale zlate in srebrne palice standardne velikosti in teže. Imele so vtisnjen kraljevi pečat, ki so ga prepoznali tudi nepismeni ljudje, kar je precej pripomoglo k širjenju podjetnosti. Palice so zamenjali kovanci, ki so bili mešanica zlata in srebra, enake teže in približno enake velikosti. Tako so se prodajalci in kupci izognili dolgotrajnim procesom tehtanja pri trgovanju in močno zmanjšali možnost goljufije. Prvič v zgodovini se je začela prodaja na drobno (več manjših trgovin s specializirano ponudbo), kjer je lahko vsak, tudi tujec, kupil, kar je želel.

Kmalu so se pojavili bordeli, igre na srečo, bogatejše družine so tekmovala med seboj, katera bo imela večjo in lepšo družinsko grobnico. Kralj Croesus je vlagal svoje bogastvo v stavbe in vojsko, osvojil je večino Grčije in Male Azije, iz njegovega silnega bogastva izvira tudi angleški pregovor »As rich as Croesus« - »Bogat kot Croesus«. Z Grki je čutil posebno povezanost zaradi njihove kulture, jezika, religije in jim je zato vladal z »lahko« roko. Ko je hotel osvojiti Perzijo, se je posvetoval z nekim grškim prerokom o njegovih možnostih za uspeh in ta mu je prerokoval zmago. Croesus se je odločil za napad, ki je bil neuspešen, kraljestvo Lydie je padlo in izginilo za vedno. Kljub temu pa je njen učinek ostal. Sosedje kraljestva so posvojili izdelavo kovancev in tako se je revolucija trga in denarja širila čez Mediteran in Staro Grčijo. (povzeto po Weatherford 1997, 30)

¹ Razni vlitki orodij, nožev in sulic predstavljajo primitivno oblikovan denar, ki so ga nadomestili kovanci.

2 STARA GRČIJA

Zgodovino starogrških kovancev lahko razdelimo na tri obdobja; arhaično, klasično in helenistično.

2.1 Arhaično obdobje

V arhaičnem obdobju so bili kovanci precej grobo in površno izdelani. To so bili večinoma majhni koščki zlata ali srebra v obliki fižolovega zrna. Imeli so vtisnjen pečat ali simbol mesta, v katerem so bili izdelani. Z napredkom tehnike pa so postali bolj standardizirane in sploščene oblike, dobili pa so tudi simbole živali (npr. sova za Atene), boginje ali konkretnega boga kot predstavnika posameznega mesta.

Grčija je bila razdeljena v najmanj tisoč samostojnih mest - polis². Najznačilnejšo polis v arhaični Grčiji predstavlja Korint, ki je bil kot pomorsko gospodarsko in kulturno razvito središče Grkov. V poznejši dobi grške družbe pa sta bili vodilni atenska in špartanska polis. Polisi so razvile gospodarsko in notranjo ter zunanjo politično neodvisnost. Grki so bili na svoje polis ponosni in so bili zvesti domačemu mestu. Da bi spodbujali menjavo kovancev med mestnimi državicami, so ti dobili standardne vrednosti, še vedno pa so imeli simbol polis, ki jih je izdala (podobno kot današnji Euro kovanci, ki se ločijo med posameznimi državami, uporabljamo pa jih lahko v celotnem »Evro območju«). Najbolj priljubljena enota menjave v stari Grčiji je postal *drachm*³, kar pomeni »polna roka«. Leta 510 pr. n. št. pa je v Atenah nastal fini srebrni kovanec *tetradrachm* (4 drachmi), ki se je razširil po celotni Grčiji in je kazal na naraščajočo dominanco Aten. Zlata doba trgovskih Aten je trajala približno od 461 do 531 let pr. n. št. in velja za vrhunec v grški in svetovni zgodovini, saj so takrat Grki na najrazličnejših področjih (politika, arhitektura, kiparstvo, filozofija, dramatika...) dosegli izjemne dosežke.

² Polis – mestna država, ki je nastala s povezovanjem plemen in se je od drugih razlikovala po obsegu, moči, politični ureditvi, denarnih enotah, narečju, čaščenju božanstev ter koledarju. Razvile so se večinoma pod trdnjavo ali kraljevim gradom.

³ Stara grška valuta, ki je bila uveljavljena v mnogih Grških mestnih državah, kot tudi mnogih kraljestvih bližnjega vzhoda

2.2 Klasično obdobje

V klasičnem obdobju je razvoj grških kovancev dosegel visok nivo tehnične in estetske kvalitete. Večja mesta so začela proizvajati širši spekter finih srebrnih in zlatih kovancev, večina je prikazovala portret boginje ali boga zaščitnika na eni in simbol mesta na drugi strani. Nekateri kovanci so imeli vtisnjeno »vizualno besedno igro«, npr. kovanci otoka Rhodos so imeli sliko rože, ker je grška beseda za rožo *rhodon*. Najfinejši kovanci pa so bili narejeni v bogatejših mestih Sicilije, npr. veliki srebrni kovanec *decadrachm* (10 drachmov), še danes med zbiratelji velja za najkvalitetnejši kovanec, izdelan v antičnem svetu.

Uporaba kovancev za reklamne namene je bila grška iznajdba, saj so bili ti vredni, trajni in so potovali skozi mnogo rok. V času brez časopisov ali drugih množičnih medijev so zato predstavljali idealen način za širjenje različnih, tudi političnih sporočil. Prvi takšen kovanec je bil spominski *decadrachm*, ki je bil izdan v Atenah ob grški zmagi v Perzijski vojni. Kovanec je prikazoval simbol atenske sove, ki v iztegnjenih krilih drži vejico z listom oljke. Politično sporočilo tega spominskega kovanca je bilo, da so Atene zmagovite in močne, a tudi miroljubne.

2.3 Helenistično obdobje

Značilnost helenističnega obdobja je širjenje grške kulture v večji del takrat znanega sveta. Grško govoreča kraljestva so se razširila v Egipt in Sirijo, za nekaj časa tudi v Iran in še vzhodneje, v današnji Afganistan. Grški trgovci so razširili kovance čez to ogromno ozemlje, in nova kraljestva so kmalu začela s proizvodnjo svojih kovancev. Zaradi večjega obsega in bogastva teh kraljestev v primerjavi s klasičnim grškim obdobjem so bili kovanci izdelani predvsem iz zlata, oblikovno večji, množične izdelave, kar se je poznalo tudi pri slabši estetski natančnosti izdelave.

Najpomembnejša novost helenističnega obdobja pa je bila izdelava kovancev s portreti živečih ljudi, največkrat mestnih kraljev, ki se je začela na Siciliji in je pomenila nov vzorec izdelave, ki se je dolgo obdržal. Kovanec je imel portret kralja, običajno profil, v herojski pozi in njegovo ime na eni strani ter simbol države na drugi.

2.4 Grški geniji

Pred iznajdbo denarja v obliki kovancev je pri različnih ljudstvih na različnih kontinentih sveta prisoten podoben vzorec. Naj gre za stare Egipčane, Azteke, Babilonce ali celo skrivnostne prebivalce mesta Mohenja – Daro (živel so pred 4000 leti, na območju današnjega južnega Pakistana), pri vseh se zdi, kot da so dosegli podoben nivo razvoja in se nato ustavili pri nevidni oviri, ki jim je onemogočila nadaljnji napredek. Vsi so sicer razvili svojevrstno arhitekturo, religijo, znanost, poezijo, glasbo in trg do določene mere, a nato vendarle stagnirali.

Grki so to nevidno oviro premagali. Z njimi so arhitektura, filozofija, znanost, literatura in umetnost dosegle nivo, ki je bil neznan predhodnim civilizacijam. Tu se pojavi vprašanje, ali je ta »grški preboj« posledica njihovega uma, razmišljanja, kulture, naprednejših idej o človeku in naravi? »Grki so bili drugačni zato, ker so imeli za sosede Lydice, ki so izumili denar, podobno preobrazbo pa so doživela vsa ljudstva, ki so jim sledila.« (Weatherford 1997, 43)

Kovanci so dali menjavi stabilnost in postali osnova za merjenje vrednosti izdelkov in storitev. Lahkotnost uporabe, standardna vrednost in zanesljivost so povzročili njihovo hitro širjenje. Razvoj denarja je povezal ljudi na socialni ravni, začelo se je plačevati tudi za storitve (delo na polju, v mlinu, hranjenje živali...). Kmet je lahko, namesto da bi plačal vladarju z zemljo, plačal z denarjem. Kovanci so imeli takojšen in velik vpliv na politični sistem in razdelitev moči. Denar je uničil stare delitev, ko so ga dobili samo zaradi dedovanja, sorodstva, uvedla se je demokracija. Posebej v Atenah je bila le ta močna, tudi trg je bil razvit zaradi stabilne vrednosti.

Širjenje trgovine je v Grčiji spodbudilo nadaljnji razvoj. Središče tamkajšnjega življenja ni bila palača ali vojska, ampak trg, ki je spremenil prihodnost. Omogočil je bogato življenje in razkošje. Manj izobraženi ljudje so postali pismeni in so se naučili uporabljati številke, začeli so šteti, bolj odprto razmišljati v novih smereh, predvsem pri številkah in ekvivalencah. Denar je od ljudi zahteval racionalno razmišljanje, z razvojem ekonomije so Grki spremenili pogled na svet.

2.5 Odnos Grkov do denarja

Kljub pomembnosti trga in menjave pa je denar za Grke pomenil predvsem kvantitativno sredstvo, ki ni nujno za kvalitetno življenje. Razmišljanje v javnem prostoru oz. polis se je zelo razlikovalo od gospodarstva in gospodinjstva oz. oikosa, ki je bil svet materialnosti, dela in proizvodnje. Bistvo polis ni bilo delo, ampak delovanje, umetnost, politika, dobro življenje, zaželeno življenje, dialog, svoboda. Odnos Grkov do denarja se od današnjega razlikuje predvsem zaradi njegove drugačne vloge. Danes je bistvo denarja produkcija, medtem ko je denar za Grke pomenil predvsem sredstvo za menjavo in porabo. Antični ideali polis so se sicer osredotočali na organizacijo dela, a cilj bil konzumacija, ne pa produktivnost. Moralna in etična pravila Grkov o ekonomskem svetu se skoraj nikoli niso sklicevala na pridobivanje, saj sužnji, ki so bili primarni delavci, (proizvodnja) sploh niso bili predmet moralnega in socialnega zanimanja. Aristotel je menil, da samo potrošnja nudi možnost za razvoj pozitivne morale. Takšno gledanje je sovpadalo z mnenjem Platona, po katerem naj bi denar predstavljal nekakšno zlo. Za stare Grke je imel denar nepomemben oz. prazen karakter, ker je že predstavljal končni cilj ekonomije, t.j. (konsumpcijo), v današnjem pogledu pa ima veliko večji pomen, saj predstavlja sredstvo za realizacijo neskončnih možnosti. Grki so menili, da za kvalitetno življenje denarja pravzaprav ne potrebujemo, na denarne posle so gledali z viška, z dvomom in nezaupanjem, ker so le ti predstavljali nekaj predvidljivega, in v nekem smislu človeka nevrednega.

2.6 Širitev trga

Kamorkoli se je uporaba denarja razširila, so nastajali novi trgi, nov urbanizem, katerega center niso bile palače, ampak mesta in trgi. Menjava blaga je povzročila nove poti čez morje in kopno od enega do drugega urbanega središča in tako trgovsko povezala Grčijo s sosednjimi ozemlji. Aleksander Veliki je z osvajanjem ozemelj še naprej razširil trgovanje in denar. Grški jezik je tako postal tudi jezik trgovcev Sicilije, Tunizije, Izraela, Iberije in Palestine.

To ni bil klasični jezik Aristotela ali stari jezik Homerja. Trgovci so uporabljali preprost jezik, ki pa je presegal potrebe preprostega trga. Trg Mediterana je postal

središče razprave o novi vrsti religije. Jezusovi učenci so uporabljali preprosto grščino za širjenje svojih idej od enega do drugega trga. Na trgih mest Ephesus, Jeruzalem, Damaskus, Aleksandrija in Rim so širili njegove nauke. Jezik, v katerem so zapisovali zgodbe, se je imenoval »God's poor Greek« oz. »preprosta grščina Boga«, zapisi pa so postali Nova Zaveza v Svetem pismu.

Pred širitvijo grškega trgovskega sistema temelječega na denarju je vsako ljudstvo (Egipčani, Grki, Perzijci, Hebrejci) imelo svoje bogove. Skupna trgovska kultura pa je omogočila nastanek nove religije, skupne vsem ljudem. Krščanstvo se je hitro širilo skozi mesta Mediterana kot nov in revolucionaren koncept religije, ki je bila nenavadno urbana in ni imela bogov plodnosti, bogov sonca, vetra, dežja ali lune, ki so se navezovali na kmetovanje, letino. Bila je bistveno bolj abstraktna. Njegovi pripadniki so želeli narediti krščanstvo za svetovno religijo; to jim je uspelo, kot je denarju uspelo ustvariti svetovno ekonomijo.

Prvotni kovanci iz kraljestva Lydije so povzročili revolucijo, ki se je sočasno širila v politiko, vero, znanje. Povzročili so nov način organiziranja ljudi. Petsto let kasneje pa so se te temeljite socialne spremembe združile z vzponom novega imperija, s središčem v Rimu. (povzeto po Weatherford 1997, 44)

3 RIMSKO CESARSTVO IN PREZGODNJA »SMRT« DENARJA

Le nekaj stoletij od prvih kovancev Lydije so Grki razširili denarno ekonomijo po Mediteranu, Rimljani pa po večini južne in zahodne Evrope. Celotno rimsko cesarstvo je bilo zgrajeno na denarju. Medtem ko so druga ljudstva (Egipčani, Perzijci) večinoma podobno kot Grki zavračala denar kot sredstvo organiziranja, je Rim širil in promoviral ravno njegovo uporabo. Imperij je dosegel ekonomski vrhunec v času vladanja Marka Avrelija. Prvič v zgodovini, so se vse države Mediterana kot tudi nekatere sosede združile pod enim političnim vodjem, rimskim vladarjem. Združenje je omogočalo varnost in spodbujalo trgovanje. Prav tako je pospeševalo standardizacijo izdelkov, mer in izboljšalo vrste in kvaliteto denarja na trgu.

Največjo komercialno rast je Rim dosegel v času republikanske ere oz. pred časom Julija Cezarja in ostalih vladarjev, ki so mu sledili. Cezar se je vzel od nepomembnega politika do prvega človeka velikega rimskega imperija predvsem zaradi političnih

spretnosti in izjemnega poslovnega občutka za ekonomska gibanja tistega časa. Zavedal se je vrednot trgovine in trga ter njune moči. Kljub temu so kasnejši vladarji kazali predvsem zanimanje za vojsko in osvajanja, manj pa za trgovanje. S širitvijo osvojenih ozemelj je lahko vladar financiral vojsko in zapravljaj. V nasprotju z Atenami rimski imperij ni veliko proizvajal in ni bil križišče poti trgovcev, bil je predvsem uvoznik bogastva ter vojaške sile.

Rimski cesarji niso varčevali, saj je prihodek z osvajanjem vsake nove province ali kraljestva skokovito naraščal. Rimljani so kmalu osvojili in izropali vsa bogata ozemlja okrog njih (Pergamum, Egipt, Judejo, Galijo, Španijo, Mezopotanijo...) V času vladanja Trojana (98 – 117 n. št.) so bili stroški osvajanja že večji od plena. Začela so se velika uvažanja iz Azije in ker ni bilo proizvodnih dobrin, s katerimi bi plačevali, so Rimljani to storili z zlatom in srebrom. Največji strošek je bila ogromna vojska. Tudi, ko je z osvajanja prenehala, so jo moralidrževati, da je lahko branila meje cesarstva.

3.1 Zasičenost vlade

Da bi zajezil izgubo zaradi vojske, je cesar reorganiziral administracijo, razdelil imperij na več manjših provinc ter imenoval regionalne cesarje. Vsaka sprememba pa je dodala novo plast administracije v hierarhijo in ustvarila nove stroške. Birokracija se je večala in potrebno jo je bilo plačevati. Vladarji so zmanjšali delež srebra in zlata v kovancih, da bi varčevali. V obdobju dvestotih let se je 100% delež znižal na samo 5%. Količina srebra, ki je prej zadostovala za nastanek enega kovanca »denarija«⁴, je sedaj omogočila nastanek sto petdeset »denarijev«. Dokler so vladarji vzdrževali vojsko, jih nihče ni mogel ogrožati. Z veliko vojaško močjo pa je rasel tudi njihov pohlep. Ko so z osvajanja zaplenili vso premoženje tujih ljudstev, so si zaželeli še domačega bogastva, ki sta ga ustvarila trg in agrikultura. Uvedli so dva letna davka, *tributum capitis*, ki so ga plačevali vsi prebivalci od dvanajstega do petinšestdesetega leta, ter *tributum soli* oz. davek na posest, ladje, sužnje in živino. Oba sta znašala približno 1% celotne vrednosti posesti. Kmalu tudi to ni več zadostovalo za vedno višje stroške vojske in vlade, zato so povečali davek na zemljo in tako prisilili kmete

⁴ Denarij – majhen (4,5g) težak srebni kovanec, ki se je v Rimskem cesarstvu prvič pojavil 211 pr. n. št. in je bil v denarnem obtoku najpogosteje uporabljan.

v opuščanje manj rodovitnih polj, kar je precej znižalo količino pridelkov. Nato sta pozornost cesarjev pritegnila trgovina in dedovanje. Sledil je davek na prodajo in specialen začasen davek *indictio*, ki je pomenil plenjenje olja, vina, pšenice, mesa, usnja in oblačil za vzdrževanje vojske in ki je kmalu postal stalen. Za majhne trgovce pa je bil najhujši *chrysargyron*, davek na proizvedeno blago in prodajo na drobno, ki je povročil škodo po celem imperiju, trgovci pa kmalu niso več zaslužili niti za plačilo davkov. Ljudje so prodajali zemljo, živino, orodja, celo otroke in sebe v suženjstvo, da so lahko plačevali davke, veliko jih je obubožalo. Sledile so nove groteskne metode izkoriščanja.

»Če so te denimo določili za izdajalca imperija, so ti zaplenili zemljo. Seveda so izbirali bogatejše »izdajalce«, a vseeno ne tiste, ki so bili cesarjevi prijatelji. Davki so se še vedno večali, vladar in »njegovi« so zapravljali, kmetje, obrtniki in prodajalci pa so postajali čedalje večji reveži.« (Weatherford 1997, 55)

Celotna ekonomija je delovala za vzdrževanje vlade. Elita je drago svilo iz Kitajske, arabske parfume in dišave, krzno in kozmetiko plačevala z zlatom in srebrom. Neustavljiv pohlep in želja po razkošju je Rimski imperij pripeljala do neravnotežja v menjavi, ki je imelo vpliv na ves svet. Dokaz za obsežno trgovanje med Rimom in Azijo so največja najdena skrivališča zakopanih rimskih kovancev, ki so jih arheologi odkrili v zadnjih desetletjih daleč od Rimskega Imperija, v južni Indiji. O sovraštvu in zameri ljudstva do davkov v Rimu pa najdemo zapise tudi v Novi Zavezi Svetega Pisma, saj se je krščanstvo rojevalo sredi največje ekonomske bitke imperija, po desetletju preganjanja kristjanov in plenjenja njihovega premoženja pa je postalo uradna religija Rima. Učenci Jezusa vprašajo, če naj cesarju plačujejo davek ali ne, ta pa jim pokaže njegovo podobo ter napis na kovancu in odgovori: »Dajte torej cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega.« (Lukov evangelij, 20:25).

4 POT V SREDNJI VEK

Srednjeveško obdobje (med padcem Rima 476 n. št. in začetkom italijanske renesanse v začetku 15. st.) je predstavljalo popolnoma drugačen pogled na svet kot klasična Mediteranska kultura. Poudarjalo je plačilo v stvareh, namesto plačila davka z denarjem so kmetje plačevali s pridelki. Center produktivnosti ter moči niso bila več mesta, ampak posamezna posestva z gradovi, dvorci, samostani, ki so temeljila na samooskrbi namesto menjavi in trgovanju. Vsak je skrbel zase, proizvajal svojo hrano, oblačila, celo orodja. Ker ljudje niso več prodajali svojega znanja in uslug, so postali tlačani, vezani na zemljo. Niso bili sužnji, ker jih ni bilo mogoče kupiti in prodajati, a tudi posesti niso smeli svobodno zapustiti. V zameno za dobljeno zemljo, so morali služiti tlako gospodarju. To je pomenilo delo na gospodarjevih poljih, vzdrževanje cest in dvorca, vojskovanje v času vojne. Tudi gospodar je imel v fevdalizmu določene obveznosti. Tlačanom je zagotavljal zemljo in varstvo. Tudi sam je plačeval in služil višjim gospodarjem in kralju.

Zaradi nižje izobrazbe je manj ljudi znalo brati, računati, zato niso zaupali uporabi denarja. Kovance so sicer še izdelovali, a njihova kvaliteta je zelo nihala iz leta v leto in od regije do regije. Pogosto so bili podobni klasičnim grškim in rimskim kovancem, a jih je bilo zaradi slabe kvalitete zelo lahko ponarediti.

Vsi dvomi srednjega veka o denarju izvirajo iz njegove togosti, napačnega dožemanja ljudi, ki so njegovi uporabi nasprotovali, saj v njem niso videli produktivne sile, njegovo edino poslanstvo je bilo, da se ga porabi. Propadanje samostanov v poznem srednjem veku in degeneracijo cerkve je mogoče razumeti v odnosu do denarja, saj je ta postal eden pglavitnih predmetov nezaupanja. Ukvarjanje z denarnimi posli in trgovino so praviloma grajali. Kljub obsojanju »nižje« narave denarja pa je tudi duhovščina sama postala vse bolj dovzetna za njen vpliv v vsakdanjem življenju. Kot reakcija na takšno vedenje pa se je začelo obsežno gibanje v svetu zahodnega krščanstva, globalno zgodovinsko, socialno in politično gibanje, ki se imenuje protestantizem. (povzeto po Weatherford 1997, 63)

4.1 Križarske vojne

Proti koncu evropskega srednjega veka, je katoliška cerkev lansirala serijo svetih (Križarskih) vojn proti Muslimanom na Bližnjem vzhodu. Svoj prvotni cilj vojne niso dosegle, vseeno pa so imele dolgoročen učinek na povečano trgovino in trgovanje. Ko so se »križarji« vrnili z vzhoda, so s seboj prinesli mnogo blaga, ki je bilo za Evropejce zanimivo. Ladje, ki so prej prevažale vojake na Bližnji vzhod, so sedaj prinašale blago. V trgovanju so prevladovali bogati trgovci iz Benetk. Blago, ki je z vzhoda prispelo v Benetke, je nato potovalo po ustaljenih poteh v ostale predele Evrope. Poleg novih trgovskih poti pa so se uveljavili tudi trgovski sejmi, srečanja trgovcev, rokodelcev, ki so kupovali in prodajali svoje blago in znanje.

4.2 Vitezi Templarji – prvi bankirji

Zanimivo je, da sodobne bančne institucije niso nastale v trgovski skupnosti, ampak v nenavadnem redu verskih vitezov, ki so ga osnovali (Križarji – vojaki svete vojne) leta 1118 v Jeruzalemu. Svoja življenja so posvetili služenju cerkvi in osvoboditvi svete zemlje (Jeruzalema) pred neverniki. Kasneje so postali poslovneži, ki so skoraj 200 let vodili največjo mednarodno bančno združbo na svetu in postavili temelje modernemu bančništvu.

Vitezi so prisegli vdanost cerkvi, živeli so v Salamonovem templju v Jeruzalemu, od tod izvira tudi njihovo ime. Zavzemali so se za varnost romarskih poti v Sveto Zemljo. Kot vsi verski redovi so sprejemali darila in zapuščine. Kralj Henry II. jim je daroval denar kot opravičilo za umor nadškofa Thomasa Becketa. Ta denar je zadoščal za vzdrževanje dvestotih vitezov na leto. Skozi leta so pridobivali vedno več zemlje in premoženja. Postali so ena najmočnejših bojovniških sil tistega časa in s tem pridobili tudi zaupanje mnogih, v imenu katerih so prenašali premoženje na daljše razdalje, tudi čez celotni Mediteran.

Tako je francoski vitez, ki je položil denar pri Templarjih v Parizu, lahko dvignil denar v obliki zlatih kovancev v Jeruzalemu. Templarji so za transakcije zaračunavali pristojbine in dodaten delež zaradi različnosti valut. Nudili so tudi posojila kraljem (npr. Louisu VII.) in vitezom, ki so potrebovali sredstva za svoje pohode. Njihova pariška

zakladnica premoženja je postala ena največjih v takratni Evropi. Da bi preprečili goljufije, so uvedli zelo stroga pravila, kot je prepoved lastnega denarja. V trinajstem stoletju so delovali kot finančni agentje za kralje in papeže. Postali so institucija, ki jo lahko primerjamo z današnjimi bankami. Ločili so se le v tem, da niso zaračunavali davkov. »Na vrhuncu svoje moči so zaposlovali 7000 ljudi in so bili lastniki 870 gradov in hiš po celi Evropi in Mediteranu, vse od Anglije do Jeruzalema.« (Weatherford 1997, 67)

Kljub revščini posameznih članov je red kot celota veljal za zelo bogatega. S Filipom IV. je red dobil svojega prvega pravega nasprotnika. Ta je namreč ustanovil skriti red, katerega naloga je bila ravno uničiti viteze Templarje in se polastiti njihovega premoženja. Da bi sprožil bes in ogorčenost javnosti, je viteze obtožil krivoverstva, čaščenja hudiča, kanibalizma, bratenja z muslimani in vseh najhujših prekrškov srednjeveškega moralnega reda. Najvišji predstavniki reda so pod neusmiljenim mučenjem priznali nestorjene zločine⁵. Kralj Filip IV. je tako uničil največjo in najmočnejšo mednarodno finančno institucijo tistega časa ter prevzel njihovo bogastvo. Njihovo uničenje je ustvarilo finančno praznino, ki je prešibka cerkev in še ne zadosti velika in močna vlada več nista mogli zapolniti.

4.3 Vzpon italijanskih bankirjev

V tem ključnem trenutku evropske ekonomske zgodovine, ko je finančna moč cerkve bledela, so se pojavile nove skupine ljudi, ki so zapolnile to vrzel. To so bile premožne družine iz Pize, Firenc, Benetk, Verone in ostalih mest severne Italije, ki so ponudile podobne usluge, kot pred njimi vitezi Templarji. Tako so ustvarile nove bančne institucije izven neposrednega vpliva cerkve in države, a vseeno v tesni povezanosti z obema.

Tako je nastal nov sistem privatnih, družinskih bank, ki niso bile povezane s cerkvijo in tudi niso poznale religioznih omejitev, ki sta jih njihovim predhodnikom velevali cerkev in krščanska doktrina. Te banke so enakovredno poslovale z muslimani,

⁵ 12.5.1310 so v bližini Pariza javno sežgali 44 članov reda Templarjev. Kljub temu, da med njimi ni bilo najpomembnejših vodij reda, si njihov finančni sistem zaradi močne publicitete eksekucije in odmevne javne osramotitve ni opomogel. V štirih letih, ki so sledila pa je enaka usoda doletela tudi vse najvišje predstavnike reda. Tako je bil uničen prvi mednarodni bančni sistem.

judi, pogani, kot tudi z ortodoksnimi in katoliškimi kristjani, njihov bančni sistem pa se je iz severne Italije razširil po celem svetu. Takšen uspeh so dosegle zaradi konstantne ponudbe denarja po najnižjih obrestnih merah. Italijanske družine so se od viteškega reda razlikovale še v nekaterih pomembnih pogledih, saj niso živele na gradovih in potovale s težko oboroženimi konvoji, ampak so delovale na trgu, med ljudmi, kjer so skrbele za finančne potrebe manjših posestnikov, trgovcev, prodajalcev, predstavnikov aristokratske visoke družbe ali cerkve oz. kogarkoli, ki jih je potreboval. Na trgih različnih mest so postavili velike mize ali klopi in tam menjavali denar, dajali posojila in prejemale plačila za stranke v drugih mestih. Iz njihovega načina poslovanja izvira tudi beseda banka, ki se je razvila iz besede »il banco«, ki pomeni mizo oz. klop in se je iz Italije hitro razširila v ostale jezike.

Denarna posojila so obstajala v različnih oblikah že od samega začetka denarja, a prve banke so to vlogo bistveno razširile, saj so namesto pravega zlata in srebra začele uporabljati papirnate zapise, ki so predstavljali te vrednosti. Največja težava italijanskih bankirjev je bila, kako poslovati kljub prepovedi cerkve zaračunavanja obresti za posojila, saj v Svetem Pismu o osebni odgovornosti piše: »Če ima kdo nasilnega sina, ki..., stiska bednega in ubogega, izsiljuje, zastave ne vrača, svoje oči dviga k malikom, počenja gnusobo, na obresti posojuje in jemlje oderuško plačo, bo mar ta živel? Ne, ne bo živel! Ker je počenjal vse te gnusobe, mora gotovo umreti; njegova kri bo nad njim.« (Ezekijel 18:13). Judje, ki so posojali denar, so bili v očeh cerkve obsojeni na večno prekletsvo, če pa je to počenjal kristjan, ga je cerkev javno izločila iz skupnosti. Italijanski bankirji so našli način poslovanja, ki je ta pravila zaobšel, in tako bogateli brez »nevarnosti za svoje duše«. Izognili so se posojilom in začeli izdajati menice. Trgovec, ki je potreboval denar, je odšel k bankirju v Italijo, ta mu je dal zeleno količino denarja in oba sta podpisala menico, na kateri je bilo navedeno, kdaj, kje in v kakšni valuti bo trgovec odplačal vsoto, ki bo malce višja od dobljene. Bankirji so se ločili od nižjega sloja posojevalcev denarja in zastavljalcev, ki so bili v družbi precej prezirani. (povzeto po Weatherford 1997, 73)

4.3.1 Moč bančnega denarja

Uporaba menic je imela velik učinek na trgovino, ker je pomenila nov način trgovanja. Kovanci so bili težki, njihov transport je povzročal nemalo težav, pogosto so bili ponarejeni in ukradeni, saj je bila varnost na trgovskih poteh slaba. Uporaba novega bančnega denarja je zelo pospešila trgovino, bila pa je tudi varnejša. Pošiljka kovancev je z oboroženim spremstvom za približno 500 km potrebovala tri tedne ob velikem tveganju izgube, ropa tujcev ali ljudi, ki so kovance prevažali. Menica pa je prispela v osmih dneh. Če bi jo na poti ukradli tatovi, je ne bi mogli nadomestiti za denar. Menice so krožile med trgovci podobno kot danes bankovci, denar pa se je osvobodil svojih prostorskih in sploh fizičnih omejitev.

4.3.2 Propad italijanskih bankirjev

Velik uspeh in sodelovanje z državo je povzročilo preobrat za bogate italijanske družine bankirjev. Večina izmed njih je sodelovala s kraljem Edvardom III. ob začetku stoletne vojne med Anglijo in Francijo, a ker kralj ni mogel vrniti posojil, so skupaj z njim bankrotirale tudi vodilne »bančne« družine. Ker država ni bila sposobna vračati dolgov, jih je enostavno preklicala in tako povzročila razpad celotnega denarnega sistema. Kljub finančni katastrofi pa je bančništvo preživelo, saj se je že razširilo po večjih mestih Evrope.

5 PROTESTANTIZEM

Protestantsko gibanje je vpeljalo v zahodno civilizacijo povsem nov pogled na naravo človeka. V nasprotju z dvoličnim stališčem katoliške Cerkve je protestantizem zagovarjal, da se človeku ni treba podrežati katerikoli ustanovi. Ravnal naj bi zgolj po lastnem razumu in sam stopil v stik z Bogom. Iz tega miselnega izhodišča o samopodobi človeka v veliki meri izhajajo tudi novejši psihološke teorije in sodobni gospodarski sistem. Moderni pogled na smisel človeškega življenja je očitna posledica sprememb, ki so se zgodile zaradi dolgotrajnih spopadov med nekaterimi duhovnimi nauki in materialnimi zahtevami. Reformatorsko gibanje, ki se je pričelo z dramatičnim

spopadom protestantskega duhovnika Martina Lutra in katoliške Cerkve, se je hitro razširilo v pojav svetovnega dogajanja in pomembno vplivalo na vse svetovne dejavnike. Reformacija je želela krščanski nauk uskladiti z resničnim, vsakdanjim življenjem ljudi.

5.1 Kapitalizem in religija

Teza nemškega ekonomista in sociologa Maxa Webra, da se je materializem, značilen za sodobni vek, razvil iz nove oblike krščanstva–protestantizma, je bila revolucionarna. Po njegovi teoriji je moralna pokvarjenost katoliške Cerkve mnogim posameznikom omajala ideale o onostranstvu. Rešitev in srečo so začeli iskati v posvetnem življenju. Pod vplivom Jeana Calvina (1609 – 1564, kalvinistična⁶ teorija) in obsežnega dogajanja protestantske reformacije v Evropi so začeli iskati odrešitev izven samostanske dejavnosti, v razvijajočih se mestih. V Amsterdamu, Londonu, Benetkah so se začeli odvijati procesi razporejanja novega materialnega (zlato in srebro Novega sveta) in tehnološkega bogastva (znanstvene, industrijske in finančne inovacije). Pojavile so se finančne spremembe, ki so pomenile začetek sodobnega bančništva. Večja je bila uporaba papirnatega denarja (menice in zadolžnice). Spremenil se je celoten pomen kredita. Posojilo ni bilo več namenjeno za reševanje stiske, temveč za zadovoljevanje želja. Protestantizem je spodbujal življenje v mestnem okolju, v svetu poslovnosti. Lastnosti samodiscipline in samoodpovedi, ki so prej označevale meniha, je človek zdaj iskal zunaj samostanov, v razmerah posvetnega življenja. Tako je versko motivirano iskanje spodbudilo razvoj modernega kapitalizma in moderne oblike pohlepa, obsedenosti z denarjem ter materializma.

⁶ Kalvinizem je strog cerkveni red, ki ga je v 16. st. v Ženevi ustanovil Jean Calvin. Jedro kalvinizma je nauk o predestinaciji, po kateri posameznik je ali ni izvoljen od Boga že od rojstva, kar se kaže v delovnih uspehih, bogastvu in podobnem.

6 ODKRITJE NOVEGA SVETA

6.1 Zakladi Amerike

Po prihodu Krištofa Kolumba v Ameriko leta 1492, so Španci potrebovali približno petdeset let, da so odkrili vse večje indijanske zaklade. Najprej so izropali veliko azteško prestolnico Tenochtitlan, leta 1521. Kmalu zatem so začeli z roparskim pohodom v centralno Ameriko na Kolumbijsko ljudstvo Chibcha in nato še Inke leta 1530. Večino zlata in srebra so nemudoma pretopili v palice in jih poslali v Evropo. Nekaj najbolj nenavadnih oblik so ohranili, npr. veliko zlato sonce, zlate in srebrne izdelke v obliki rož iz vrta vladarja Inkov, da bi španski kralj dobil predstavo o bogastvih nove osvojene zemlje.

Po pol stoletja stalnega plenjenja, ni bilo več bogatih Indijanskih ljudstev, zato so Španci svojo pozornost preusmerili na rudnike zlata in srebra v Mexico in Peru. Nemudoma so razširili in povečali izkop rudnikov srebra ter kmalu postali najbogatejši narod na svetu. Primarni center dejavnosti v Indijanski Ameriki so postali rudniki in produkcija za njihovo vzdrževanje.

6.2 Srebrni most

Od leta 1500 pa do 1800, so Ameriški rudniki zagotavljali 70% celotne količine svetovnega zlata in 85 % srebra. Indijanci, ki so delali v rudnikih niso mogli meriti količin srebra za izvoz, a ohranilo se je ustno izročilo, ki pravi, da bi z izkopanim srebrom lahko zgradili most med Ameriko in Španijo. Količine dragocenih kovin, ki so iz rudnikov potovale do Španije in naprej do Azije so bile brez primerjave v svetovni zgodovini. Španci so se na vse pretege trudili, da bi te količine prikrili. Zgodovinarji in raziskovalci so poskušali glede na podatke o izkopani rudi, živem srebru, španske zapise o tovoru, davku na transport izračunati količino transportiranega zlata in srebra. »Od odkritja Amerike leta 1492 pa do leta 1800 bilo transportiranega od 145000 do 165000 ton srebra in od 2739 do 2846 ton zlata. Glede na ceno zlata, ki je znašala 400 \$ za unčo (28,35g), je celotna produkcija zlata znašala približno 36 milijard \$.« (Weatherford 1997, 100) Celo dokaj natančni izračun ne more prikazati pravega

pomena tolikšne vrednosti. V času brez papirnatega denarja je imela takšna količina zlata in srebra za denarni sistem ogromne posledice, ki so danes v času razvite ekonomije težko dojemljive.

Portugalske kolonije v Braziliji niso bile tako uspešne pri srebru kot španske v Mexicu in Peruju, zato so Portugalci več pomena pripisovali trgovanju z začimbami iz Indije. Brazilija pa je predstavljala sekundarno kolonijo, za proizvodnjo poceni sladkorja, ki se ni mogla kosati s kolonijami Indije in Afrike. Portugalska brezbriznost se je končala leta 1695 s serijo velikih najdb zlata v Braziliji. Iskalci rude so odkrili, da so se v nekatere naplavljenе dele zemlje (severno od Ria De Janeira) zatele velike količine zlatih kosov. Njihovo zbiranje je sicer zahtevalo veliko dela a preprosto tehnologijo, zato so začeli uvažati afriške sužnje. Produkcija zlata v Braziliji je dosegla vrhunec v dveh desetletjih med letoma 1741 in 1760. Zbiranje in transport zlata sta zahtevala delo približno 150 000 sužnjev. Iskalci rude so našli nova najdišča zlata in v zakladnico portugalskega kralja dodali še 3 milijone karatov diamantov.

Španski in portugalski kralji so zapravljali svoje bogastvo za osvajanja, vojne, palače, blišč in razkošje. Ker so prebivalci zelo malo proizvajali, količina proizvedenega blaga ni bila sposobna konkurirati količini uvoženega srebra in zlata, zato je njuna vrednost drastično padla, cene pa so se povišale do 400%. Kljub veliki inflaciji in stalnemu zadolževanju voditeljev pa sta uvoženo zlato in srebro odprla novo trgovsko ero. Srebrni in celo zlati kovanci so postali tudi manj premožnim ljudem dostopni bolj kot kadarkoli prej v zgodovini. Kot je revolucija bankirjev združila trgovce v enoten trgovski in finančni sistem, tako je bogastvo Amerike omogočilo vključitev nižjih slojev v ta sistem. Velika zaloga kovancev je spodbudila mednarodno trgovanje. Z osvajanjem Amerike je Španija odkrila močan izvir, ki je v svetovno ekonomijo vnesel neslutene količine bogastva in ga ni bilo mogoče kontrolirati, španski kovanci pa so postali valuta sveta.

7 PAPIRNATI DENAR IN NOVA KULTURA

Denar je v svojem razvoju nastopal kot specifično, fizično otipljivo sredstvo v obliki soli, školjk, kamnov, nožev, bakra, zlatih in srebrnih kovancev, zato je bila ob uvajanju papirnatega denarja potrebna sprememba miselnosti. Papirnatega denarja se ni

dalo jesti kot sol ali pretopiti v kovinske predmete, orodje, nože ali kovance. Tu je pridobil svojo abstraktno vrednost kot denar, katerega osnovna in edina funkcija je, da meri vrednost drugih objektov, medtem ko sam po sebi nima resnične vrednosti.

Ideja o papirnatem denarju se je najprej uveljavila v Evropi, a njegova prva aplikacija je uspela v Severni Ameriki. Za očeta papirnatega denarja velja Benjamin Franklin, katerega portret je tudi na 100\$ bankovcu. Papir, »podprt z zlatom« je spremenil miselnost ljudi, razširil in poenostavil uporabo denarja. Z njegovo uporabo na nižjih nivojih družbe in ekspanzijo trga po celem svetu, se je vsak, ki je želel sodelovati moral naučiti vsaj osnovnih principov matematike in poslovanja. Ta tranzicija se torej ne kaže samo v zaupanju v abstraktno vrednost denarja, ampak tudi v novem, logičnem in racionalnem načinu delovanja človeka. Denar je prisilil ljudi v primerjanje vrednosti stvari, objektov, ki jih drugače sploh ne bi mogli primerjati. Takšno razmišljanje je spodbujalo razvoj matematike, znanosti, nagnjenost k številkam pa je postala osnova moderne misli in imela velik vpliv na intelektualni razvoj.

»Možje, ki so vodili znanstveno revolucijo niso bili izšolani v tradicionalnem smislu. Namesto teoretične izobrazbe, je njihovo delo temeljilo na praktični kalkulaciji. Eden izmed teh inovatorjev je bil tudi Benjamin Franklin.«
(Weatherford 1997, 133)

Znanstveni revoluciji je sledila industrijska in tako združila intelektualno znanje s tehničnimi zamislimi. Sledil je bliskovit napredek v svetovnem trgovskem sistemu, trgovskih poteh. Telekomunikacije in električna industrija sta se razvili iz potrebe po boljšem poslovnem komuniciranju. V toku 19. st. so se principi znanosti začeli uporabljati v študijih družbe, politike in ekonomije. Skozi dela različnih avtorjev in najznamenitejšega Adama Smitha⁷, se je ekonomija počasi razvila v samostojno disciplino in prikazala kako je življenje organizirano skozi menjavo.

⁷ Adam Smith (1723 – 1790), škotski politični ekonomist in moralni filozof. S svojimi deli velja za očeta sodobne ekonomije. Njegovo najznamenitejše delo je Bogastvo narodov (*Wealth of nations*) v katerem je zagovarjal ločevanje ekonomije in države, trgu pa je dal vlogo *nevidne roke*, ki zagotavlja naravno ravnotežje med viri in ponudbo. Smith je s svojim pogledom bistveno vplival na razvoj kapitalistične ekonomske misli in posredno posegel tudi v organizacijo države in gospodarstva.

8 PLASTIČNI DENAR

V 50. letih 20. stoletja se je v svetu pojavila nova oblika denarja – plačilne kartice. Le te so bile dolgo časa le ideja nekaterih pisateljev⁸, svojo prvo realizacijo pa so doživele leta 1950, ko je družba Diner's Club izdala prvo univerzalno plačilno, osem let kasneje so ji sledile še družbe American Express Company in druge. Prva kartica je bila izdelana iz lepenke, na eni strani je bilo navedeno ime kupca, na drugi pa seznam restavracij, kjer jo je ta lahko uporabil. Ko je leta 1955 Diner's Club izdelal prvo plastično kartico, se je začel popolnoma nov denarni trend v potrošniški kulturi. Število plačilnih kartic se je v 60. letih ob razmahu kartic Eurocard, MasterCard in Visa izjemno povečalo in je povzročilo velike spremembe v nakupovalnih in vedenjskih vzorcih kupcev. Oglaševalci so plačilne kartice predstavljali kot prestiž za premožne, ekskluzivne kupce, ki so lahko uporabljali kartice različnih nivojev (npr. American Express v navadni, zlati ali platinasti različici). Plačilne kartice so konceptu denarja, sploh pa odnosu do denarja dale nov pomen. Kupci so bili osvobojeni vezi gotovine, saj so lahko plačevali z denarjem, ki ga še niso zaslužili. Plačilne kartice so tako povečale obseg nakupov, posledično pa tudi produkcijo in storitve.

9 ELEKTRONSKI DENAR

Za začetek elektronske bančne ere velja magnetno črnilo⁹, ki ga je prvo uporabilo podjetje American Express Company za kodiranje potovalnih čekov. Sistem elektronskega denarja¹⁰ se je v svetu različno uveljavljal. Njegove začetek ni bil rezultat nezadovoljstva z uporabo »starih« oblik denarja, šlo je bolj za iskanje novih tehnologij, oz. novih načinov zaslužka. Elektronski denar, je svoj pravi razcvet doživel ob popularizaciji interneta v 90. letih. Bliskovito širjenje mednarodne računalniške mreže je ustvarilo popolnoma nov trg in načine poslovanja. Leta 1995 se je pojavila tudi prva

⁸ Pisatelj Edward Bellamy je v svojem delu Looking Backward: 2000 – 1887, leta 1888 predstavil futuristično Ameriko iz leta 2000, katere del je bila tudi kartonska plačilna kartica, ki je nadomestila bankovce in kovance. Plačilna kartica je leta 1950 postala resničnost.

⁹ Posebna tehnologija prepoznavanja, ki jo je začela uporabljati Ameriška bančna industrija za procesiranje in prepoznavanja čekov.

¹⁰ Elektronski denar se nanaša na denar, ki se prenaša izključno elektronsko s pomočjo računalniških mrež in interneta. Denar tako postane le informacija.

izključno »internetna banka«. Elektronska plačila se uporabljajo internetno plačevanje blaga in storitev tako, da ko kupec potrdi plačilo, se prodajalec poveže z banko in s kupčevega računa prenese ustrezno vsoto.

10 FILOZOFSKI VIDIK DENARJA

10.1 Vrednost

Po naravnem zakonu¹¹ obstoja so vsi objekti oz. stvari iz narave med sabo enakovredni. O njihovi kvaliteti obstoja ni mogoče dvomiti, saj so popolnoma določljivi. Kljub temu človek ta vidik izkrivlja, ne spoštuje enakovrednega položaja stvari, njegovo pozicioniranje vrednosti objektov, dogodkov se zelo razlikuje od prvotne oz. naravne. V tem redu vrednosti je enakost izključena, njegovo bistvo je razlikovanje. Vendar med naravnim in človeškim pogledom na stvari ne gre za dva nasprotujoča si vidika.

«Vrednotenje je človeški dodatek naravnim pojavom, a je tudi samo kot psihološki pojav del naravnega sveta v smislu položaja, s katerega človek gleda na celoten svet okoli sebe. Človek se redko zave, da celotno življenje z vidika zavesti obstaja v izkušnju in razsojanju vrednosti in kako pomembno je, da njegova »resničnost« vsebuje neskončne možnosti oz. pestrost vrednosti, ki daleč presega objektivno substanco vrednosti.» (Simmel 1990, 60).

Človek je mnogokrat je sposoben ustvariti svoj pogled na svet tudi, če vsebine tega pogleda ne obstajajo oz. so neresnične. Zato mora za vsak objekt vedeti, kam ga lahko uvrsti na lestvici vrednosti, od najvišjih do najnižjih in celo negativnih. Takšno pozicioniranje je zaradi nekaterih človeških elementov, kot so negotovost, neodločenost in čustva težavno, lahko tudi napačno.

Ekonomске transakcije ustvarjajo svet vrednosti, ki so bolj ali manj oddaljene od subjektivnega, osebnega vrednotenja. Posameznik kupuje, ker mu kupljena stvar nekaj

¹¹ »Naravni oz. enotni zakon obstoja, po katerem so vse raznolikosti kvalitet stvari med sabo enotne.« (Simmel 1990, 59)

pomeni in jo želi imeti oz. konzumirati, njegova želja pa je lahko učinkovito izražena samo v menjavi. Ekonomija tako prenaša vsa vrednotenja skozi menjavo, kar ustvarja povezavo med željami, ki so vir vse človeške aktivnosti, in njihovo zadovoljitvijo. »Specifična karakteristika ekonomije kot posebne vrste vedenja in komuniciranja ni samo v zamenjanih *vrednostih*, ampak v *menjanju* vrednosti.« (Simmel 1990, 90)

10.2 Menjava kot oblika življenja

Odnosi med ljudmi predstavljajo najčistejšo in najrazvitejšo obliko izmenjave, ki oblikuje človeško življenje. Vsaka interakcija med ljudmi se lahko obravnava kot menjava: pogovor, igra, celo pogled, vpliv, čeprav so med interakcijo in menjavo razlike. Pri prvi ljudje dajejo in prejemajo svojo osebno energijo, pri drugi pa gre bolj za materialne stvari, ki jih imajo v lasti. Ko ljudje komunicirajo med sabo, sprejemajo intelektualne vrednosti drug od drugega, se ta sposobnost komunikacije ne porablja oz. zmanjšuje kot objekti pri ekonomskih menjavah. (povzeto po Simmel 1990, 82-90)

10.2.1 Vrednost objekta v menjavi

Vsak dan v življenju je proces kompenzacije med pridobivanjem in izgubo. Ne gre samo za menjavo enakih vrednosti (npr. določeno plačilo za stvar), pomembno je, koliko je objekt oz. stvar vredna za vsakega posameznika. Če je nekdo v puščavi brez vode, ima pa diamante, ali jih bo zamenjal za vodo? Ali ima voda takrat enako vrednost kot diamanti? Ima, saj v navedenih okoliščinah pomeni preživetje. Menjava je vedno odvisna od okoliščin, navezanosti človeka na objekt. Če bi vsako željo lahko zadovoljili brez truda, se ekonomske vrednosti sploh ne bi razvile. Šele zadovoljstvo ob premagovanju ovir, vložen trud in pričakovanja združijo elemente želje. Vsak užitek nad vrednostjo, ki jo lahko pridobimo z objekti, je odvisen od naših prejšnjih izkušenj, kot dokaz, da menjava sama po sebi ustvarja vrednost in je enakovredna produkciji. Menjava oz. ekonomija je vir ekonomskih vrednosti, ker predstavlja odnos med človekom in želenim objektom, ki se iz subjektivnih občutkov spreminja v objektivno vrednotenje. (povzeto po Simmel 1990, 94 – 101)

11 ANALIZA NATURE DENARJA

11.1 Denar in njegov karakter

Denar izraža vrednost odnosov ter povezav med dobrinami, predstavlja sistem mer in sredstvo menjave. Ker je v poziciji med individualnimi objekti in tudi v razmerju enakosti do vsakega izmed njih, mora biti nevtralen. Njegova sposobnost, da nadomesti vsako ekonomsko vrednost, zagotavlja nadaljevanje ekonomije (produkcija in konzumacija), sam pa predstavlja relacijo med ekonomskimi vrednostmi, ki je utelešena v otipljivi substanci. Ta lastnost se kaže kot stabilnost vrednosti in je ena najuporabnejših plati denarja.

Čeprav ima denar korenine v blagovni menjavi, se začne razvijati šele, ko je objekt A zamenjan ne le za objekt B, ampak za več drugih objektov. Problem nastane, ker vsi objekti niso deljive narave, zato nastopi denar kot najčistejša oblika deljive vrednosti. Je deljiv objekt menjave, enota, ki ima lahko vrednost vseh drugih nedeljivih objektov.

»Filozofski pomen denarja je, da v praktičnem svetu predstavlja utelešenje formule vsega obstoja, po kateri stvari dobijo pomen ena skozi drugo in so odvisne od medsebojnih odnosov. Osnovno dejstvo je, da ljudje simboliziramo odnose med različnimi elementi našega obstoja z določenimi objekti. Ti so sami po sebi celote, za nas pa je bistven naš odnos, ki nas veže na te objekte. Projiciranje odnosa v določen objekt je eden velikih dosežkov človeškega uma. Denar tu predstavlja čisto interakcijo in njegov osnovni namen je preseči individualizem ter zavzeti najčistejšo obliko menjave.« (Simmel 1990, 128)

Denar kot produkt osnovne moči izraža vrednost relacij, odnosov med objekti. To mu uspe s pomočjo človeške inteligence, ki je sposobna primerjati relacije med objekti kljub njihovim razlikam. Njegov pomen izražanja vrednosti je neodvisen od vsake notranje vrednosti (vrednost kovine pri kovancu). Zato denarna lestvica za določanje vrednosti nima nič skupnega z naravo snovi, iz katerih je denar narejen. Moč denarja je večja od »kovanca v moji roki«, ker so njegove možnosti uporabe neskončne, kljub materialni omejenosti. Ves razpon izdelkov ali storitev lahko zamenjamo za denar.

Lahko bi ga imenovali najčistejše orodje ali način za usmeritev proti ciljem, ki niso neposredno dosegljivi. Npr., želim si potovati okrog sveta, zato rabim veliko denarja, čeprav je osebno moj cilj z denarjem nepovezan. Pri osnovnih motivih življenja je torej velik pomen denarja v tem, da pooseblja odnos med človekom in objekti njegove volje. Njegova količina je njegova največja moč. Pri denarju nikoli ne vprašamo kaj ali kako, samo koliko. »Kvantiteta je njegova bistvena kvaliteta.« (Simmel 1990, 129)

11.2 Vrednost denarja kot substance

Kljub temu da je denar predvsem sredstvo merjenja drugih vrednosti, je za razumevanje njegovega zgodovinskega razvoja in bistva pomembno vprašanje, ali denar sam po sebi (substancia) vsebuje vrednost. V primitivnih časih ekonomije so kot denar služile uporabne vrednosti stvari: živina, sol, sužnji, tobak... Menjava je na začetku potekala samo v stvareh, šlo je za direktno menjavo vrednosti. Stvari, ki so najpogosteje krožile zaradi povpraševanja, so postale splošni standard vrednosti. Denar je v svojem bistvu povezan s temi predmeti in se ne bi mogel razviti kot sredstvo ali merilec vrednosti, če njegova substancia ne bi bila vredna. Seveda pa v moderni menjavi ta vrednost izginja, saj je produkcija denarja vedno večja. Manj kot je razvita ekonomija, bolj direktna je fizična primerjava med vrednostmi.

Najnižnji nivo predstavlja npr. primer otoka Nove Britanije iz Papue nove Gvineje. Tamkajšnji domačini so uporabljali školjke navezane na trakove, ki so jih imenovali *dewarra*. Vrednost trakov je bila odvisna od njihove dolžine (ena enota je enaka dolžini iztegnjenih rok). Npr. za nakup ribe je bilo potrebno plačati s trakom, ki bil je enake dolžine kot riba. Primerjava vrednosti izdelka in denarja je tu direktna in enostavna. Znani so še podobni primeri: bronasti kovanci iz mesta Olbia¹² na Dniperju, kolonij Miletusa, so imeli obliko ribe, z napisom »tuna«, ki je imel tudi enako vrednost in je predstavljal osnovno plačilno enoto za menjavo z ostalimi plemeni, na drugih področjih gre za podobne asociacije z raznimi predmeti, ki so bili vtisnjeni na kovancih (bik, sekira, riba), ki so predstavljali osnovne enote in imeli slikam primerne vrednosti.

¹² Mesto Ionske grška kolonije Miletusa, začetek 6. st. pr. n. št.

Podobne navade direktne primerjave so prisotne tudi v Zend-Avesti¹³, kjer so bila določena plačila za zdravljenje. Zdravnik je dobil različna plačila v vrednosti goveda glede na položaj osebe, ki jo je zdravil: vrednost slabše rejenega vola za zdravljenje gospodarja hiše, povprečnega za vaškega oblastnika, kvalitetnejšega za mestnega uradnika, za guvernerja province pa plačilo v vrednosti štirih volov. Če pa je zdravil ženske, so bila plačila v vrednosti živali ženskega spola: za zdravljenje žene vaškega oblastnika vrednost oslice, za ženo aristokrata kobile in kamele za ženo guvernerja. Primerjave med spoli zdravljenih in ekvivalenti vrednosti kažejo nagnjenost k enačenju vrednosti glede na direktne zunanje kvalitete. Enako je z velikimi in težkimi objekti, ki so predstavljali denar: živalske kože, živina, baker, bron ali večje količine kot v primeru navezanih školjk. V opisanih primitivnejših kulturah so denarne transakcije služile za pridobitev večjih in vrednejših objektov in ne za potrebe vsakdanje uporabe. Na višjem nivoju razvoja pa se je razvila ideja o kvantitativni neenakosti objektov ekonomije, ki imajo enako moč, pomen in vrednost.

Kjer je praktično življenje temeljilo na izenačevanju objektov, je bila potrebna direktna primerjava, enakost v velikosti primitivnega denarja glede na stvari. Bolj abstraktno gledanje, ki je kasneje priznalo majhen kos kovine kot ekvivalent objektu katerekoli velikosti, pa je razvilo drugačen pogled na vrednost denarja, kjer neposredna količinska primerjava ni bila več potrebna. Abstraktna lastnost denarja kot merilca vrednosti, ki je postajala neodvisna od njegovo materialnih sestavin, se je tako najmanj spreminjala skozi celoten razvoj moderne ekonomije.(povzeto po Simmel 1990, 142 – 146)

11.3 Razvoj simbolnega karakterja denarja

»Eden največjih dosežkov človeštva je stvaritev novega »sveta« vrednosti, ki ne temelji na neposredni materialni primerjavi dveh objektov, ampak na primerjavi odnosa, relacije teh objektov z ostalimi.« (Simmel 1990, 146). Denar je čisto utešenje takšnega pogleda. Primerja lahko vrednost stvari, ki so popolnoma različne, a tu je potrebna tudi človeška inteligenca, ki lahko primerja te objekte. V moderni ekonomiji se je ta

¹³ Mesto v centralni Švedski, ki je predstavljalo center kovanja bakrenega denarja med letoma 1644 – 1831.

sprememba v primerjanju začela z merkantilističnim¹⁴ sistemom. Trud držav, da bi proizvajale čim večje količine kovancev, je deloval po principu »več da več« in je spodbujal industrijo ter trgovino. Sledilo je odkritje, da novonastala vrednost ne izvira iz denarja, ampak je direktni produkt dela. Podobno je bilo z državno ureditvijo, ki je stremela k pridobivanju zemlje in njenemu naseljevanju. »Do 18. st. se nobenemu velikemu posestniku ni posvetilo, da bi se resnična nacionalna uspešnost promovirala na kakšen drugačen način kot z pridobivanjem zemlje.« (Simmel 1990, 147). To ni preprečilo odkritja, da sta zemlja in denar kot substanca le osnova za dinamičen razvoj. Kmalu je postalo razvidno, da ima fizična razpoložljivost denarja vedno manjši pomen pri večanju bogastva. Denar je tako iz oblike direktnosti in substance pridobil novo obliko, katere učinek je bil utelešen v simbolu.

Razvoj denarja je element globokega kulturnega trenda. Različne nivoje razvitosti kulture se lahko loči glede na direkten ali indirektnen odnos do objektov in uporabo simbolov. Simbolizem, ki pri nižjem kulturnem razvoju pogosto predstavlja zapravljanje energije, jo na višjem nivoju pogosto prihrani.

12 DENAR IN NAČINI UPORABE

12.1 Denar kot primer čistega sredstva v neomejenih načinih uporabe

Vse ekonomske transakcije temeljijo na obojestranskih željah ljudi. Denar tu predstavlja povezavo, sredstvo, s katerim posameznik lahko doseže cilje, ki niso dosegljivi neposredno. Dejstvo, da vsi ljudje uporabljajo denar tako ali drugače, kaže na njegovo vlogo sredstva, »orodja« pri doseganju človeških želja. Seveda ne gre samo za ekonomske želje, cilje. Denar je sredstvo neskončno različnih in širokih načinov uporabe in že sama možnost neomejene uporabe se manifestira kot potreba, da ga človek porabi. Celoten razpon proizvodov je mogoče zamenjati za denar, a kljub temu brez povezave s človeškimi željami, sam po sebi nima smisla. V nasprotju z vrednostjo dela, ki se lahko aplicira le na posamezna področja, posebej če je visoko specializirano, se lahko denar vključi v vse panoge. V praktičnem pogledu je ta lastnost denarja še

¹⁴ Pragmatična doktrina, ki favorizira zunanjo trgovino in uporablja protekcionizem, njen cilj je pozitivna trgovinska bilanca.

pomembnejša. Proizvod, ki je na voljo v omejeni količini in za katerega so na voljo druge alternative, bo pri njegovih lastnikih cenjen glede na najpomembnejši način uporabe; ostale uporabe bodo neekonomične in nerazumne. Na drugi strani pa bo proizvod, ki je na voljo v zadostnih količinah, cenjen glede na najmanj pomembno uporabo. Najpomembnejši način uporabe postane merilo vrednosti objekta, kar dokazuje denar. Ker ga človek lahko uporabi za katerikoli ekonomski namen, lahko dana vsota denarja zadovolji najpomembnejšo subjektivno željo v določenem trenutku. Ker uporaba denarja v nasprotju s proizvodi ni omejena in ker človeške želje ne poznajo meja, je potrebno denar v katerikoli trenutku vrednotiti kot ekvivalent najpomembnejšim človeškim interesom v danem trenutku. Npr: proizvod – gradbeni material služi samo za en namen in se vrednoti glede na najprimernješi način uporabe. Denar te omejitve uporabe nima, zato je njegova vrednost enaka kateremukoli ekonomskemu interesu posameznika.

12.2 Denar in družbeni položaj

Zaradi pomembnosti in neodvisnosti denarja kot sredstva za doseg specifičnih ciljev, je ta sam postal cilj za mnoge posameznike in skupine v preteklosti, ki so bili zaradi slabšega socialnega položaja omejeni pri izbiri osebnih ciljev. Osvobojeni rimski sužnji so bili dovzetni za ravnanje z denarjem, ker niso imeli možnosti za pridobitev statusa meščana. Že v Atenah, na samem začetku denarnih transakcij, je bil najbogatejši bankir Pasion, ki je svojo pot začel kot suženj. Tudi v Turčiji so se Armenci, mnogokrat prezirano in preganjano ljudstvo, ukvarjali predvsem s trgovanjem in posojanjem denarja. Nemogoče je posamezniku odvzeti možnost pridobivanja denarja, saj do njega vodi nešteto poti. Ko denar postane ultimativno merilo za socialno ogrožene in zatirane, njegova moč pripomore k doseganju drugačne družbene pozicije. Najboljši primer korelacije med vlogo denarja in socialno deprivacijo je viden pri Židih. Ker so bili premožni, so postali objekt izkoriščanja. Njihova miselnost, ki daje prednost logičnemu razmišljanju pred kreativno produkcijo izvira iz njihove ekonomske pozicije. Bili so razpršeni med državami in so delovali v bolj ali manj zaprtih krogih. Ker so bili kot tujci izvorno nepovezani z ekonomskim okoljem, ljudmi in vero, so zanje veljala drugačna pravila. Tu je pomemben odnos med veliko skupino in »tujci«, individualisti.

Ker slednji nimajo neposrednega odnosa do konkretnih interesov v okolju, se osredotočijo na denar.

12.3 Prehod funkcije denarja od čistega sredstva do cilja

»Obdobje v zgodovini, ko posameznik ne bi bil pohlepen za denarjem, ne obstaja.« (Simmel 1990, 232). Največja intenzivnost in širitev takšnih želja se je začela, ko človek ni bil več zadovoljen s čaščenjem verskega absoluta kot smisla obstoja. Zdi se ironično, da je ravno denar, ki je čisto sredstvo, prevzel to obliko absoluta, cilja. Danes je celotno življenje, vsi odnosi med ljudmi, obarvani z denarjem. Je oblika, ki združuje nešteto namenov in ki ga psihologija primerja s pojmom Boga. Bistvo Božje podobe je, da se vse razlike in nasprotja sveta oz. vse, kar je nezdružljivega, v njem združi. Za človeka, ki mu je denar končni namen, mu le ta nudi podoben psihološki učinek. Pogosto nasprotovanje verske in duhovniške mentalitete denarju izvira iz zavedanja o nevarnosti med »tekmovanjem« oz. primerjanjem verskih in denarnih interesov. Ta nevarnost se je kazala tako v ekonomskem kot religioznem načinu življenja. Srednjeveška Cerkev je dopuščala menjavo denarja za blago, trgovanje samo po sebi pa je obsojala kot moralno škodljivo. Njena naloga je bila urejati gospodarsko življenje družbe s ciljem, da materialne potrebe posameznikov ne bi pričele odvracati od verskih načel in vedenja. Z zakoni proti oduševanju ali pretiranim obrestim na posojila je želela preprečiti izkoriščanje ljudi v stiski. Cerkevni zakon je prepovedal uporabo obresti in tako zavračal denar kot celoto. Sam princip obresti še ni pomenil greha, saj je le bilo mogoče plačevati v stvareh. Ni pa bilo dovoljeno plačevati obresti z denarjem.

Denar je sam po sebi postajal nevarnost. Kot pripomoček za interakcijo med ljudmi je bil navdušujoča iznajdba. Toda, ko je svet čedalje bolj odkrival najrazličnejše možnosti uporabe, je prelahko in prevečkrat postal končni namen za človeka. S tem ko je predstavljal cilj teleoloških sekvenc¹⁵, je zmanjšal potrebo po zadovoljstvu v religiji. Hans Sachs, (nemški pesnik, dramatik, 1494 – 1576): »*Denar je posveten Bog sveta*«. Ta izrek se nanaša na položaj denarja, ki se iz sredstva povzdigne v absolutni namen. V osnovi sicer predstavlja utelešenje in pomen relativnih ekonomskih vrednosti, a se lahko

¹⁵ Nauk o smotrnosti, po katerem ni nič naključno. Vse kar se zgodi, se zgodi zaradi določenega namena in smisla.

psihološko transformira v absolut. Zaradi takšne bojzani je imela nadzor nad prvim (kovanim) denarjem duhovščina, prvi kovanci pa so imeli na eni strani vtisnjen verski simbol Boga, na drugi pa posvetni simbol cesarja. Namen kovanega denarja je bil človeka opominjati, da je odvisen od Boga. A niso bili samo zgodnji kovanci tisti, ki so imeli vtisnjen verski simbol. V nekaterih kulturah so vse predmete (orodje in orožje) izdelovali na ritualen način in jih opremljali s posvečenimi simboli, ki so človeka spominjali na njegovo dvojno naravo. Trgovati z denarjem samim po sebi in zase, brez neposredne zveze z blagom in storitvami, je pomenilo sprejemati duševno in duhovno tveganje. Družbeno gledano, je prekinjalo proces medčloveške menjave in denarne transakcije ločevalo od temeljnih človeških potreb. Šlo je torej za pohlep.

12.3.1 Pohlep in materializem

Beseda pohlep je žaljivka, ki človeka neposredno udari. Prihrani govoričenje o samoosrediščenosti, bogastvu, moči. Pohlep nadzira odnos med človekovimi željami in rastjo, meri odnos med vedno večjimi potrebami življenja. Prisoten je vsepovsod v današnji potrošniški družbi: loterijska mrzlica, vsakodnevni nakupi, agresivno oglaševanje, pretirane odškodninske tožbe, odvetniške takse. Ideja, da je več boljše, je nesmiselna, saj ohranja satisfakcijo izven dosega. Več, kot človek ima, več si želi. Potreba po kopičenju in trošenju ustvarja tesnobo, ki je vidna v zaščitnih ograjah, ključavnicah, alarmih, ki vlečejo črto med ekstravaganco ter bogastvom na eni in mizerijo in revščino na drugi strani (povzeto po Robertson 2001, 65). Vprašanje je, ali je človek pohlepen, ker je sodoben ali sodoben, ker je pohlepen? Dandanes je neskončno veliko objektov, v katere se lahko usmeri človeški pohlep, vse manj je tudi moralnih zadržkov. Učinek pohlepa je, da si ljudje želijo več, kot v resnici potrebujejo. Bistveno vprašanje je, kako lahko nadzoruje te nagone?

Kadar denar človeku postane več kot sredstvo izražanja v ekonomski kulturi, kadar sam postane namen, se pojavi pohlep. Ta se kaže kot neizmerna želja po zbiranju, akumuliranju kakršnih koli objektov brez globlje povezave z njimi. Pohlepnim ljudem stvari, ki jih imajo, ne pomenijo ničesar, njihovo zadovoljstvo izhaja že iz samega lastništva nad njimi. Tukaj ne gre za kvaliteto stvari ali objekta, gre za obliko odnosa med pohlepnim človekom in tem objektom. A ravno tu nastopi paradoks.

»Če pomeni pohlep čisto željo po imetju, brez globljega odnosa do stvari, ali to ne pomeni, da je človek pohlepen, ker ni dovolj velik »materialist« oz. ker materialnim stvarjem ne posveča dovolj velike pozornosti?« (Needleman 1994, 135).

Pohlep je torej posledica sodobnega kapitalizma in proizvodnje vse večjega števila dobrin, ki ne ustrezajo naravnim človeškim potrebam, zato ta do njih ne razvije globljega odnosa, hoče jih samo imeti v lasti.

12.3.2 Absolutna ekonomska vrednost

Proces nastajanja absolutne ekonomske vrednosti je jasno prikazan v odnosu človeka in njegove zemlje. Posest za človeka ne bi imela vrednosti, če mu ne bi nudila določenih koristi. A prava vrednost leži v neodvisni moči človeka v odnosu s to zemljo, v osebni stiku z naravo, ki nudi prvinski občutek delovanja človeka za njegov obstoj. Zemljiška posest vsebuje določeno dostojanstvo, kar jo ločuje od drugih vrst imetja. Element absolutne vrednosti je torej skrit v pomenu posesti.

»Predanost zemlji lahko ima tudi religiozen ton, kot ga je imel npr. na vrhuncu grške civilizacije. Takrat je prodaja zemlje pomenila prekršek, ne samo za potomce, ampak tudi zaradi prednikov, saj je prekinila življenje, kontinuiteto družine. Dejstvo, da se zemlje ni dalo enostavno pridobiti, je povečalo njen pomen kot simbol družine, enotnosti. Posest je imela v primerjavi z drugimi mobilnimi objekti v ekonomiji nadrejen položaj vrednosti.« (Simmel 1990, 233)

Podoben položaj vrednosti ima za pohlepnega človeka denar, ki ima vlogo cilja, namena. Ta cilj ni enak drugim namenom v življenju, kot so modrost, osebna zrelost ali ljubezen, saj če denar za posameznika postane cilj, zmanjša vrednost ostalih namenov na izključno vlogo sredstev. Pohlepen človek ne uporablja denarja za doseg kakršnegakoli specifičnega namena, njegov cilj je samo »lastništvo« denarja, in vedenje, da ga lahko uporabi za karkoli želi, čeprav tega ne stori. Takšen odnos do

denarja izvira tudi iz razmerja med željo in njeno izpolnitvijo. Vse stvari, ki si jih človek želi, naj bi imele zanj določen pomen, mu nudile neko satisfakcijo. Velikokrat se zgodi, da je, ko ta objekt ima, razočaran, saj so bila njegova pričakovanja prevelika, nesorazmerna. To se pri pohlepem odnosu ne more zgoditi, saj človek od samega denarja kot sredstva ne pričakuje ničesar, torej ne more biti razočaran.

12.4 Asketska revščina

Kot popolno nasprotje pohlepa in ekstravagance je znan fenomen asketske¹⁶ revščine. To je revščina kot način življenja, kot vrednota oz. moralni ideal, kjer denar predstavlja čisto zlo. Kljub temu, da je aketizem ponavadi povezan z religijo oz. predstavlja eno njenih značilnosti, jo lahko prakticira vsakdo, brez vpliva verskih motivov.

»Kadar človek stremi k pridobitvi naravnih moči in značilnosti, kot so zmernost, potrpežljivost, preprostost in skromnost, že deluje po načelih asketizma. Prizadeva si za naravno popolnost. Kadar je človekov cilj odrešenje njegove duše, je to v tesni povezanosti z revščino, ki ima vlogo nujnega sredstva za doseg takšnega človekovega stanja.« (Simmel 1990, 252)

12.5 Krščanski asketizem

Asketizem v krščanski tradiciji predstavlja načela, ki naj bi posamezniku pomagala pri kesanju, odrešenju in duhovnem razsvetljenju. Menihi in nune so poveličevali ponižnost, sočutje, potrpežljivost, molitev, gostoljubnost, milostljivost, bali pa so se lakomnosti oz. požrešnosti, zato so uživali zmanjšane obroke hrane. Do imetja niso imeli negativnega ali agresivnega odnosa, šlo je bolj za pomanjkanje odnosa. Največje zlo jim je predstavljal denar, zaradi svojega zapeljivega karakterja in takojšnje možnosti uporabe. Predstavljal je simbol hudiča, ki pod pretvezo nedolžnosti in preprostosti zaslužni ljudi, zato je bila edina rešitev velika distanca.

¹⁶ Beseda asketizem izhaja iz grške besede *askesis*, kar pomeni vaditi, telesno aktivnost.

12.6 Islamski asketizem

Islamski asketizem oz. odrekanje zemeljskim užitkom in željam izvira iz strahu pred Bogom in prezira materialnih aspektov življenja. Prvi korak pomeni izogibati se stvarim, ki so prepovedane, in delovati samo v skladu z dovoljenim, drugi korak pa je velika previdnost tudi pri opravljanju stvari, ki so dovoljene. Materialno bogastvo ni zaželeno, ni pa tudi prepovedano, če lahko posameznik nadzoruje stvari, ki jih ima. Kljub temu je pravi asket tisti, ki se odloči živeti skromno in revno. Njegovo edino bogastvo je, da širi resnico o Bogu. Tudi prerok Mohamed, začetnik Islama, je živel skromno. Ljudem je svetoval, naj živijo preprosta življenja in tudi sam je ostal skromen kljub svojem položaju ljudskega voditelja.

12.7 Budistični asketizem

Takšen odnos do imetja, denarja je bil prisoten pri zgodnjih budističnih skupnostih. Ti so imeli »pet velikih dolžnosti« v življenju: ne ubij živega bitja, ne kradi, ravnaj moralno, ne laži, ne pij opojnih pijač. Menih, ki se je želel pridružiti takšni skupnosti, je moral izročiti vse svoje imetje, razen majhnih predmetov za vsakdanjo rabo. To osnovno pravilo se je navezovalo na ime, ki si si ga nadel menihi: skupnost beračev. »Primerjali so se s pticami, ki vse, kar potrebujejo, nosijo s sabo.« (Simmel 1990, 252). Če je menihom kdo želel darovati denar, tega ni mogel storiti, lahko pa ga je dal trgovcu, ki je izročil menihom vrednost poklona v stvareh, blagu. Denar je v očeh menihov predstavljal strah in grozo, pred katerim jih lahko reši le revščina, odnos do nje je bil ljubosumno čuvan, saj je pomenila drugačen pogled na vrednote, kot jih je imel ostali svet. Če je sprejel denar, ki je predstavljal poenoteno vrednost, je bil tak kot ostali in s tem zavrnil raznovrstnost sveta.

12.8 Kvantiteta kot kvaliteta denarja

»Dokler denar v zavesti človeka še služi kot edini cilj njegovih prizadevanj, zanj še vedno vsebuje kvaliteto. Težko je določiti, za kakšno kvaliteto gre, a dokler so misli, interesi in čustva usmerjeni v denar, ima ta velik pomen ne glede na količino. Ko pa denar predstavlja samo sredstvo za doseg vrednosti, je njegova edina pomembna lastnost kvantiteta.« (Simmel 1990, 278).

Zato človek pri denarju nikoli ne vpraša »kaj« ali »kako«, ampak samo »koliko«. Ko pa se pretvori v pozitivno vrednost, količina pokaže njegov pomen in moč. Dokler je torej denar sam po sebi objekt želja, človek v njem vidi kvaliteto, zaradi posebne čustvene navezanosti. Takšen kroničen odnos imajo pohlepni ljudje, saj ne vidijo pravega namena denarja in se nanj konstantno čustveno navezujejo. Takšen interes se lahko omeji z vprašanjem »koliko denarja?«. Takrat postane jasno, da je kvaliteta denarja izključno v njegovi kvantiteti.

13 DENAR KOT EKVIVALENT OSEBNIH VREDNOSTI

13.1 Denarna kazen za umor

Pomen denarja v zgodovini se je zelo povečal ob razvoju denarnih kazni. Prvi in tudi najekstremnejši primer je denarna kazen za umor (*wergild*), zelo pogost pojav v primitivnejših kulturah. Zanimiva je celotna razsežnost takšne kazni. V zgodnji Anglo-Saški Angliji je bila določena denarna kazen za umor »navadnega« prebivalca, ki je znašala 200 šilingov, medtem ko je za umor kralja znašala 2700 šilingov. Takšna vsota je bila za tiste čase popolnoma nedosegljiva in imaginarna. Pravi namen je bil pokazati, kako velik je takšen zločin. To pa je bilo mogoče izraziti le z absurdno denarno vsoto. Če bi prišlo do zločina, bi morilca in njegovo družino prodali v suženjstvo, a vseeno ne bi nikoli mogli odplačati takšnega zneska. Prerok Mohammed je takšno kazen uvedel med beduini, znašala je 100 kamel. Vrednost človeškega življenja je bila osnova za določanje vrednosti denarja.

Konceptualno gledano je velikost ene denarne enote nepomembna, saj se lahko poljubno večja ali manjša z množenjem ali deljenjem. A vseeno je enota nek predstavnik denarja in zato mora biti logično povezana s človekovim smislom za vrednost, da jo ta lahko uporablja za različne namene. Podoben primer je tudi uvedba dnevne plače (French Constitution¹⁷), ki pomeni eno denarno enoto. Vsak sposoben meščan je moral plačati davek v vrednosti treh dni dela, in če je hotel voliti, je potreboval od sto petdeset do dvesto delovnih dni. Tukaj se je uveljavila miselnost o velikosti denarne enote, ki naj bi bila primerna vsakodnevnim potrebam, saj je takšna enota vrednosti najbolj praktična. Ker je bistvo denarja v njegovi kvantiteti, in ker je sam po sebi brez faktorja »koliko« prazen koncept, je bilo nujno določiti velikosti enot za kakšnekoli vrednosti v denarnem sistemu.

Ideja, da je mogoče človeka kupiti z denarjem, je pomembna v kulturni zgodovini in je bila realizirana v različnih fenomenih: plačilo denarne kazni za umor, suženjstvo, plačilo za neveste, prostitucija, podkupnina...

13.2 Plačilo za nevesto

Pojav plačila za nevesto pogost je v preteklosti civiliziranih in sedanjosti manj civiliziranih držav. Ne glede na to, kakšno razvrednotenje človečnosti predstavlja v današnjih časih nakup¹⁸ neveste v razvitejših kulturah, pa je lahko v nerazvitih in primitivnih kulturah celo izboljšal njen položaj. Prvi vzrok za to je bila povezanost takšnega plačila s strogimi navadami, pravili, zakoni, tradicijo, primerjavo med interesi dveh družin ter družbenim značajem takšnega dogodka. Drugi vzrok pa je bilo dejstvo, da je pridobitev ženske kot »uporabnega objekta« zvišala njeno »vrednost«. Tako za starše, ki so prejeli plačilo, kot za moža, kateremu je to vrednost predstavljala.

»V primerjavi z modernimi standardi je bilo ravnanje s kupljeno žensko mizerno, ponižujoče in jo je postavilo v položaj sužnja, a je vseeno pripomoglo k razmišljanju o njeni vrednosti.« (Simmel 1990, 373).

¹⁷ Francoska ustava, sprejeta med francosko revolucijo leta 1791.

¹⁸ V vsaki plemenski skupnosti v zgodovini človeštva je poroka nastala kot odgovor na zunanje potrebe (ekonomske, preživetje vrste, zadovoljevanje spolnih potreb). Tukaj denar služi kot temeljni pripomoček za preživetje in organiziranje družbenega življenja.

Med nekaterimi indijanskimi plemeni je primerni kupec za nevesto plačal le polovico zneska in je bil upravičen le do »delne poroke«. Namesto, da bi žena živela pri njem kot njegova sužnja, je moral mož živeti pri njej, dokler ni plačal celotnega zneska. V različnih obdobjih je razvoj človeštva dosegal takšne nizke nivoje, kjer je bilo zatiranje individualnosti neizogibna prehodna točka razvoja. Z vidika razvitega individualizma se takšna obdobja kažejo kot nečastna in brutalna. Fenomen, kot je plačilo za nevesto, na zelo grob način kaže pomembnost individualne vrednosti ženske. V primerjavi z moškimi sužnji so cene med ženskami bolj varirale. Vloga moškega sužnja je bila zreducirana na vlogo živali, ki je sposobna delati, zato je bila cena vseh sužnjev približno enaka (v stari Grčiji in Irski enaka vrednosti treh krav), medtem, ko se je pri ženskah spreminjala glede na privlačnost. Razvijajoča se ekonomija je pogosto slabšala položaj tako žensk kot tudi celotnih šibkejših skupin. Takšno ravnanje je med primitivnimi ljudmi prisotno tudi v sedanosti.

13.3 Povezava med denarjem in prostitucijo

Problem prostitucije postavi odnos med spoloma in denarjem v poseben položaj. Denar je na nek način zelo podoben bistvu prostitucije, ker je nepovezan z individualnostjo, s čustvenim odnosom. Tako objektivno kot tudi simbolično dobro služi »kupljivi zadovoljivi«, ki zaradi svoje neosebности zavrača vsakršen dolgotrajnejši odnos. Ker je ta pri prostituciji določen s spolnim aktom, enači še tako različne osebnosti, kot to stori denar v vseh ekonomskih transakcijah. Moralno navodilo filozofa Immanuela Kanta¹⁹, da naj se človeško bitje nikoli ne obravnava kot sredstvo za doseg cilja, je pri prostituciji obojestransko neupoštevano. Zanimiv je tudi njegov predlog kazni za prostitucijo: kastracija.

»Med vsemi človeškimi odnosi predstavlja prostitucija največje obojestransko osebno razvrednotenje in to je osnovni razlog za njeno zgodovinsko povezavo z vlogo denarja kot sredstva za doseg cilja v najožjem smislu.« (Simmel 1990, 377)

¹⁹ Nemški filozof Immanuel Kant (1724 – 1804) je veljal za enega najvplivnejših mislecev moderne Evrope in zadnjega velikega filozofa obdobja razsvetljenstva.

V mnogih kulturah prostitucija ni veljala za ponižujoče ali socialno razvrednotenje. V Aziji so se dekleta vseh socialnih slojev prostituirala, da bi prejela doto in v očeh javnosti niso izgubila ugleda ali bila kakorkoli razvrednotena. Ta bistvena razlika kaže na različno povezanost med žensko častjo in denarjem. V naši kulturi predstavlja prostitucija nepremostljiv prepad med tema dvema vrednostima, medtem ko sta v drugačnem pogledu zelo blizu. Podobno je z že prej omenjeno kaznijo za umor (wergild), saj je ta z večajočim se pomenom človeškega življenja in manjšo vrednostjo denarja postala neizvedljiva. Isti kulturni razvoj razlikovanja, ki daje posamezniku poseben pomen, enkratnost, standardizira denar kot ekvivalent raznovrstnemu razponu objektov. Zaradi večje objektivnosti denarja, je ta manj primeren ekvivalent človeškim vrednostim. V primitivnih obdobjih človek in njegove notranje vrednote še niso imeli pečat individualnosti, denar pa je bil zaradi svoje omejene uporabe in pomanjkanja pomembnejši. Dokler torej kulturno družbeni razvoj vedno bolj ločuje poziciji človeka in denarja v smislu kompenzacije njune vrednosti, bo prostitucija veljala za močno razvrednotenje osebnosti.

13.4 Podkupovanje

Gre za zločin, ki se navezuje na določen znesek denarja ali darilo, pravice, ugodnosti kot vpliv na sprejemanje nekaterih odločitev oz. »nakup« osebe. Denar opravlja pri podkupovanju svojo nalogo bolje kot kakšne druge oblike vrednosti, saj njegovi brezobličnost in abstraktnost omogočata investiranje v katerokoli drugo vrednost, zato se je fenomen podkupovanja razvijal skupaj z njim. V primerjavi z drugimi dobrinami je denar lahko neviden oz. ga lahko dobro prikrivamo pred drugimi. Tu leži velika nevarnost za delovanje ekonomskega sistema. Zakon zato zahteva transparentnost poslovanja, da bi se preprečilo nezakonito poslovanje, korupcija. Splošen trend je: kar je javno, postaja bolj javno in kar je privatno, postaja bolj privatno. Ta diferenciacija je bila neznan v prejšnjih časih, ko okoliščine privatnega niso bile prikrite ali zaščitene pred poseganjem drugih. Proces diferenciacije je viden posebej v obdobju reformacije. Čeprav je Cerkev skrivala avtoriteto v mistične oblike, o katerih se ni smelo spraševati, jih kritizirati, sama ni dovoljevala nemotene verske neodvisnosti in

je stalno posegala v avtoriteto verskih okoliščin svojih sledilcev. Reformacija je dala cerkveni organizaciji transparentnost, dostopnost in je zavračala njeno skrivanje pred posamezniki. Bistvo je bilo, da je vsak lahko vzpostavil svoj odnos do Boga, ki je bil oseben in svoboden.

Takšno skrivanje, privatnost je torej del trenda ekonomije, ki zavzema njeno najvišjo obliko v specifičnih lastnostih ekonomije. Prikritost podkupovanja z denarjem ima tudi veliko slabost v smislu uporabe podkupovanja kot načina poslovanja, namreč če primer postane javen, udeleženci doživijo drastično osebno degradacijo. Tako kot tatvina denarja je tudi podkupovanje simptom nemoralnih standardov človeka, ki izkoristi skrivno naravo denarja. Tako kot skrivna narava pripomore k podkupovanju, tako transparentost pripomore k javnim interesom. Npr. v starogrških polis podkupovanje posameznika ni močno odmevalo v družbi, zaradi majhne vloge ekonomije in transparentnih ter enostavnih odnosov. Seveda so v današnji razviti ekonomiji zaradi kompleksnih povezav in okoliščin javnega življenja posledice povsem drugačne.

13.5 Primerjava med osebnimi dosežki in denarnim ekvivalentom

Dejstvo je, da denarno izražena vrednost stvari ne more nadomestiti subjektivne vrednosti, ki jo ima predmet za posameznika. Npr. če se posameznik udeleži koncerta, je zadovoljen, če je ta ustrezno izpeljan na želenem nivoju. Na drugi strani pa izvajalec pričakuje več kot samo plačilo oz. denarni ekvivalent njegovih sposobnosti. Pričakuje aplavz, osebno priznanje za svoj trud. To mu daje pravo zadovoljstvo, ne glede na ceno njegovega nastopa. »Vse aktivnosti, ki izvirajo globoko iz notranjosti človeka, je nemogoče enakovredno denarno izraziti.« (Simmel 1990, 405). Subjektivno delovanje, izražanje človeka je popolno nasprotje objektivnemu značaju denarja in je zato z njim nezdržljivo. Prav človeški elementi, ki jih ni mogoče tehtati in meriti, dajejo življenju neponovljiv šarm in bogastvo. Zavedanje osebnih vrednot, individualne vrednosti in ponos nad dosežki izvirajo prav iz dejstva, da jih ni mogoče nadomestiti z denarjem.

14 DRUŽBA IN DENAR

Zahodni človek dandanes živi v izobilju, kar pa ne pomeni, da materialno bogastvo zgolj ima, ampak da za takšnim bogastvom stremi bolj kot za čemerkoli drugim. Takšno razmišljanje je pripeljalo zahodne družbe v zasvojenost z denarjem. Upoštevati je potrebno, kako močni so pritiski, ki silijo ljudi v osredotočenje na preživetje v fizičnem okolju. Ti zlahka prevladajo v človekovih željah, če ta ne ohranja stika s svojo notranjostjo. Kakšen smisel ima človeško življenje oz. fizično preživetje brez tega stika? V čem je smisel prehranjevanja, spanja in nadaljevanja vrste brez zavesti o nečem višjem? Če človek vse svoje aktivnosti usmerja k preživetju, je kot žival, ki živi brez možnosti o zavedanju samega sebe.

V sodobni družbi so prisotni močni vplivi in zahteve zunanjega sveta, ki so mnogo intenzivnejše od doživljanja posameznikove notranjosti. Denar je najmočnejši izmed teh vplivov, kot sredstvo urejanja in zagotovitve obstoja v zunanjem svetu, zato predstavlja zanesljivost in varnost v našem življenju. Kako ima lahko denar takšno moč, da vpliva na človeške vrednote, osebnost in svobodo?

»Razvoj vsakega posameznika lahko opredelimo kot gibanje med obveznostmi in svobodo. Kvaliteta svobode je odvisna od količine obveznosti, ki izhajajo neposredno iz človeških želja in obveznosti, ki izhajajo iz dela za denar, preživetje.« (Simmel 1990, 283)

14.1 Denar in odnosi med ljudmi

Denar in ekonomija združujeta ljudi v posebno soodvisnost, ki nudi neskončne možnosti povezav, po drugi plati pa zmanjšujeta osebni element v medčloveških odnosih. Če primerjamo sodobnega človeka in človeka primitivne ekonomije, je opazna očitna razlika v odvisnosti od drugih. V primitivni ekonomiji je bil posameznik odvisen od minimalnega števila drugih, medtem ko je v današnjem času odvisen od cele množice ljudi. Razlog za to je širok spekter potreb, ki jih lahko zadovoljijo le kompleksne organizacije in širok krog ljudi. Specializirane aktivnosti in želje zahtevajo neskončno ponudbo, znanje in sposobnosti drugih in so se od osnovnih potreb po hrani,

obleki in domu zelo razširile. V manj razviti ekonomiji je bil človek odvisen le od peščice drugih ljudi, zato so bili odnosi med njimi vzpostavljeni na osebnejši ravni kot dandanes. Čeprav je danes človek na eni strani bolj odvisen od družbe kot celote zaradi kompleksnosti potreb, pa je neodvisen od njenih posameznikov, ki jih enostavno menjuje med sabo glede na potrebe. V tem pogledu je svobodnejši. Individualna svoboda ne pomeni, da se človek izolira in da ne potrebuje drugih, ampak gre za posebno vrsto povezave. Gre za neodvisnost od volje drugih. Npr. prebivalci velikih mest so neodvisni, kljub temu da potrebujejo nešteto dobaviteljev, delavcev, brez katerih bi bili izgubljeni, a njihov odnos temelji samo na denarju. Torej niso odvisni od njih kot posameznikov ampak kot ponudnikov dela, ki se ga lahko plača. Pomen denarja se je razvijal po določenem trendu. Medtem ko se je pocenil in ozko gledano izgubljal vrednost, je kot celota postajal vedno močnejši in je v razviti, kompleksni ekonomiji vedno bolj povezoval ljudi.

14.2 Odnos do imetja

Denar omogoča enkratno izražanje človeške osebnosti, ki se lahko usmeri v pridobivanje konkretnih objektov ali pa ji zadostuje sama denarna moč. Če se usmeri samo na pridobivanje katerega od teh dveh elementov, je to že znak pohlepa. Za človeka, ki najde srečo v samem lastništvu denarja, brez potrebe kupovanja predmetov, je sama denarna moč večjega pomeni kot katerikoli specifičen predmet. Vendar pa ima vsaka vrsta imetja svoje omejitve. Denar lahko da občutek moči, ki se ne navezuje na konkretne objekte. Gre za moč, ki ni omejena, saj lahko človek z denarjem kupi katerikoli proizvod ali storitev. A če stremi k samemu denarju, je enako, kot bi pridobil določeno znanje, npr: znanje tujega jezika, ki pa ga nikoli ne bi uporabil. Če pa se človek usmeri k akumuliranju materialnih dobrin, bo ostal razočaran, saj se bo sčasoma naveličal vsakega, še tako vznemirljivega produkta.

Denar ima torej posebne vrste vpliv na osebnost. Če ga človek usmerja v objekte, bo ostal omejen, saj se jih bo naveličal in nikoli ne bo mogel imeti vseh. Dejstvo je, da če človek hoče uživati v kateremkoli objektu, to od njega zahteva določeno energijo in čas. Korist materialne »svobode« vodi torej le do določene točke. Če jo posameznik prekorači, sam postane suženj svojega materialnega imetja. Tu nastopi denar v posebni

vlogi, saj čisto denarno premoženje od človeka zahteva manj energije kot materialne stvari, torej ima lahko pohlepen človek veliko več denarja kot pa materialnih stvari, katere bi resnično lahko izkoristil. A tu se spet pojavi točka omejitve. Denar je samo denar in več denarja je še vedno samo denar. V čem je torej smisel imeti veliko denarja, brez realiziranja njegove moči kot sredstva menjave? V obeh primerih torej sledi enak zaključek. Če človek svoje delovanje nameni pridobivanju imetja v obliki materialnih dobrin ali v samem denarju, bo neizogibno ostal razočaran.

14.3 Denar in oblike združevanja

Ekonomija je omogočila neskončne povezave med posamezniki z denarnimi interesi. Primer so npr. delniške družbe, katerih delničarje združuje le interes po dobičku, ne glede na dejavnost družbe. Pomanjkanje povezav med človekom in objekti, v katerih ima ta le denarni interes, se kaže v osebni pomanjkanju povezav med ljudmi s takšnimi interesi. Tuka je denar ustvaril eno najučinkovitejših družbenih formacij, v kateri se lahko ljudje združujejo brez žrtvovanja osebne svobode. Tu je pomembna razlika med starejšimi zgodovinskimi oblikami združevanja, ko ljudje niso ločili med posameznikom kot celoto in posameznikom kot članom družbe.

»Npr. v srednjem veku so združbe ljudi obsegale posameznika kot takega: skupino krojačev niso sestavljali posamezniki, ki bi jih združeval izključno poklicni interes, ampak so prebivali kot skupnosti v tehničnem, socialnem, verskem in političnem smislu. Odnosi med posamezniki so bili pristnejši, manj modificirani s posredniki, neproblematični, niso bili omejeni izključno na pridobivanje ekonomske koristi.« (Simmel 1990, 477)

Z začetkom ekonomije so se ekonomske asociacije razvile iz sledečega trenda. Večji pomen kapitala od 14. st. naprej je prisilil dediče, da so deleže obdržali skupaj, saj je bil donos tako neprimerno večji, kot če bi jih med sabo razdelili. Dediči so tako začeli delovati oz. sodelovati med sabo zaradi nerazdeljene dediščine in tako nadaljevali vodenje podjetij.

To je imelo dve posledici: gospodinjstvo se je ločilo od vodenja podjetja znotraj družine. Pomembnost denarja je ločila tradicionalno ekonomijo družine in ustvarila novo združbo, kjer je bil primarni interes dobiček. Nato so takšen način delovanja prevzeli posamezniki, ki niso bili v sorodu, tako da so do začetka 15. st. že obstajala poslovna partnerstva. S prevlado pomena ekonomije se je uveljavila družbena lastnina, pod katero so se združili posamezniki kot partnerji z omejeno odgovornostjo, z edinim skupnim interesom, dobičkom. Samo denar je bil sposoben ustvariti povezave med ljudmi, kjer posameznik kot celota ni pomemben. Tako je omogočil združevanje ljudi z izključitvijo vsega osebnega in specifičnega.

14.4 Prevlada matematičnega razmišljanja nad emocionalnim kot posledica denarne ekonomije

V nasprotju z emocionalnim razmišljanjem, ki je prevladovalo v obdobjih brez denarja, je ekonomija oz. ravnanje z denarjem prisililo ljudi v racionalno, intelektualno delovanje. Vloga denarja kot sredstva za doseg ciljev je začela tvoriti človeško aktivnost. Velika impulzivnost in emocionalna intenzivnost je bila značilnost nižjih, primitivnih kultur, ki niso poznale povezanega delovanja za doseg ciljev. Njihove aktivnosti so bile sestavljene iz enostavnih interesov, ki za svojo realizacijo niso potrebovale veliko sredstev. Npr. primerjava problema prehranjevanja pri primitivnem ljudstvu, ki je bilo v preteklosti preprosto v primerjavi s kompleksnim ravnanjem človeka, ki je potrebno v današnji razviti ekonomiji.

»Vpliv denarja na stil življenja je očiten. Konstantno merjenje, tehtanje in računanje so odziv »intelektualizma«, ki na osnovi enakosti favorizira egoistične impulze. Te psihološke poteze so posledica denarne ekonomije, ki je človeka prisilila v matematično razmišljanje in ga navadila na preciznost v ekonomskih povezavah in tudi na drugih platih življenja.« (Simmel 1990, 445).

Matematični »karakter« denarja je prepojil odnose z natančnostjo in zanesljivostjo, kot je to storila npr. uporaba žepnih ur. Abstraktne vrednosti so z denarjem postale določljive in merljive. Takšen pogled na svet so močno kritizirali in zavračali nekateri

največji misleci kot Goethe, Nietzsche in Carlyle, saj se niso strinjali z matematično interpretacijo narave.

Obseg in intenzivnost vloge denarja sta vidna v oddaljenosti med ljudmi in objekti. V razviti ekonomiji človek ni več neposredno povezan oz. soočen z objekti ekonomske menjave. Npr. pri konzumaciji mesa: Koliko ljudi se pri nakupu mesnih izdelkov vpraša, kaj jedo? Ali se zavedajo, da je za njihov obrok moralo umreti živo bitje? Koliko ljudi bi se odločilo za enak mesni produkt, če bi sami morali ubiti žival? To kaže na oddaljenost med človekom in produkti, med človekom in naravo, kot posledico urbanega sveta in ekonomije.

SKLEP

Denar se je iz primitivnih oblik, kot so školjke, kamni; noži, baker, srebro in zlato skozi zgodovino razvil v listinski denar (bankovci, kovanci in knjižni denar), ter elektronski denar in ima štiri poglobitve funkcije: menjalno sredstvo, plačilno sredstvo, hranilec vrednosti in mera vrednosti. Od njegove iznajdbe pred približno 3000 leti pa do danes si je človek prizadeval, da bi ga imel čim več, ne glede na njegovo obliko. Denar ni bil nikoli pasiven, nikoli ni miroval ali ostal dolgo v istih rokah. Njegovo izdelavo in regulacijo so v različnih obdobjih zgodovine nadzirale različne institucije: država, cerkev, trgovski in obrtniški cehi, premožne družine bankirjev, zasebni industrialci, nacionalne banke in vsak od njih je na poseben način vplival na denarni razvoj. Človek se je boril za denar ne samo zaradi bogastva in udobja, ampak tudi zaradi njegove moči.

Na svetu ni učinkovitejšega simbola za tako dinamičen značaj, kot ga ima denar. Njegov pomen je v tem, da se ga porabi. Če bi denar miroval, to ne bi bil več denar, saj je kot prevozno sredstvo za gibanje stvari. Predstavlja obliko za definiranje realnosti, saj človek, čeprav subjektivno, skozi denar lahko izrazi vrednost objektov in njihovih medsebojnih povezav. Kot otipljiv element je najkratkotrajnejša stvar v praktičnem življenju, a v svojem bistvu je najstabilnejša, ker se nahaja med točko nepristranskosti in ravnotežjem vseh elementov sveta. Njegov smisel je v merjenju ostalih stvari, ne da bi bil tudi sam merjen. Izraža odnos med ekonomskimi dobrinami, a sam ostaja stabilen ne glede na spremembe tega odnosa, tako kot npr. gravitacija glede na spremembe odnosa med masami materialov. Postal je učinkovito utelešenje simbola življenskih oblik in gibanja. Povezan je z vsako dejavnostjo, z vsakim kotičkom življenja, bolj kot kadarkoli prej.

Simmel o vlogi denarja: »Niti, s katerimi tehnologija vpleta naravne energije in materiale v naše življenje, so pravzaprav nevidni okovi, v katere smo vklenjeni in zavoljo katerih se nam zde mnoge stvari tako nujno potrebne; v resnici bi jih mogli in celo morali pogrešati – ko bi se le zavedali, kaj je za življenje bistveno. ... S tehnologijo nas narava odvaja zanašati se na lastne moči in nas z vcepljanjem vedno novih navad, modnih muh in umetnih potreb odvrča od duhovnega središča življenja. ... Doslej še nobena doba ni tako izrazito poudarjala zunanjih vidikov

življenja. ... Tudi tu se denar ne kaže le kot izoliran predmet, ampak prej kot najpopolnejši odraz teženj, ki bi jih lahko opisali kot vrsto nižjih fenomenov. ... Denar ... je poglavitni dejavnik ... ki je pripeljal do tako specifičnega razvoja in stanja naše kulture.« (Simmel 1990, 483)

Tezo o denarju kot sredstvu za zadovoljevanje izključno materialnih potreb, ki sem jo postavil na začetku dela, zavračam, saj sem skozi poglobljeno študijo odnosa do denarja spoznal, da sta njegova vloga in moč precej bolj kompleksnejša in ju je treba vzeti skrajno resno. Menim, da je potrebno je z vso pozornostjo gledati na današnji svet, v katerem tradicionalne vrednote prežema denarni faktor. Zato lahko skozi resen in pozoren odnos do denarja spoznamo, kaj resnično je v človeškem življenju pomembno, bolj pomembno od česarkoli, kar je mogoče kupiti ali prodati.

LITERATURA

- NEEDLEMAN, Jacob. 1995. Denar in smisel življenja / Jacob Needleman; (prevod Davorin Flis).- Ljubljana: Ganeš
- ROBERTSON, A.F. 2001. Greed: gut feelings, growth, and history. Cambridge, UK: Polity Press
- SIMMEL, Georg. 1990. The Philosophy of Money, prevod Tom Bottomore in David Frisby. London: Routledge and Kegan Paul, 1978
- WEATHERFORD, Jack.1997. The History of Money. Crown Publishers, Inc.

